

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PSYCHOLOGICKÁ A ANALYTICKÁ PRÓZA 30. A 40. LET 20. STOLETÍ
(SE ZAMĚŘENÍM NA JAROSLAVA HAVLÍČKA)

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Vladimír Papoušek CSc.

Autor práce: Eva Tůmová

Studijní obor: čj-sv

Ročník: 3.

2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 25. dubna 2013

Eva Tůmová

Název práce:

Psychologická a analytická próza 30. a 40. let 20. století (se zaměřením na Jaroslava Havlíčka)

Anotace:

Bakalářská práce se zaměřuje na psychologickou a analytickou prózu 30. a 40. let 20. století. Popisuje její tendence v těchto letech a poté se detailně zabývá tvorbou Jaroslava Havlíčka. Podrobně jsou v této práci rozebrány tři díla, která zachycují počátky i konec Havlíčkovy tvorby. Rozbor je soustředěn na nejvýznamnější prvky, které se v tvorbě tohoto autora vyskytují. Zejména tedy na prvky nemoci a smrti. Opomenuty nejsou ani psychologické pochody hlavních hrdinů. Prvky nemoci a smrti se v každém díle projevují trochu odlišně, proto jsou v závěru mezi sebou porovnány.

Klíčová slova:

psychologická próza, analytická próza, Jaroslav Havlíček, nemoc, smrt, psychologické pochody

Title of the thesis:

Psychological and analytical prose of 30s and 40s years of the 20th century (focused on Jaroslav Havlíček)

Abstract:

The thesis is orientated on psychological and analytical prose of 30s and 40s years of the 20th century. It describes its tendency in these years and then it detailed deals with Jaroslav Havlíček's prose. The thesis is focused on three books where we can find the start and the end of Havlíček's work. It is concentrated on the most important elements that can be found in Havlíček's prose. There are especially disease and death. The elements of death and disease are showed a little bit differently each of these three books. So they are compared in the end of this thesis. Main character's psychological movements are also not forgotten.

Key words:

psychological prose, analytical prose, Jaroslav Havlíček, disease, death, psychological movements

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat především panu prof. PeadDr. Vladimíru Papouškovi, CSc., za výborné vedení mé bakalářské práce, za velmi cenné rady a připomínky, ale i za ochotu, trpělivost a čas, který mi věnoval.

Obsah

1. Úvod	7
2. Psychologická próza 30. a 40. let 20. století	9
3. Život a dílo Jaroslava Havlíčka	13
4. Dílo Jaroslava Havlíčka	16
4.1. Petrolejové lampy	17
4.2. Neviditelný	27
4.3. Kalvach	41
4.3.1. Svatá noc	42
4.3.2. Dobrodružství	43
4.3.3. Apríl	44
4.3.4. Amorek smrti	45
4.3.5. Partie šachu	46
4.3.6. Poslední kolo	47
4.3.7. Poutník v mlze	48
5. Závěr	50
6. Použitá literatura	52

1. Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat oblastí psychologické a analytické prózy 30. a 40. let minulého století. Toto téma jsem si vybrala z důvodu jisté záliby v tomto druhu literatury a také díky zájmu o lidskou psychiku, která je pro nás i přes spoustu výzkumů a bádání stále neznámou oblastí. Ve spoustě z nás se jistě ukrývá něco, o čem téměř nikdo neví. A zrovna to může být v jistých situacích záhadné a fascinující. Zejména tehdy, když se nacházíme v nějaké mezní či vypjaté situaci, se může lidská psychika projevit tak, jak by to jen málokdo čekal. Právě proto je pro mě tato oblast tak zajímavá a chci se jí zabývat více do hloubky.

Pokusím se obecně charakterizovat psychologickou prózu daného období, a to hlavně její vývoj a tendence. Z velkého počtu autorů se budu hlouběji zabývat Jaroslavem Havlíčkem a zejména jeho románovou tvorbou, která je dle mého názoru nejzajímavější. Samozřejmě neopomenu ani povídky, které jsou také velice zdařilé. Celkově se mi jeví tvorba Jaroslava Havlíčka jako velice kvalitní a zajímavá. Psychologická próza je velice široký pojem, proto bych se chtěla hlouběji zaměřit na psychologické pochody postav, které jsou velmi dobře rozpracované v každém díle. Ale také na prvek nemoci a smrti v Havlíčkově díle, který prostupuje velmi výrazně celou jeho tvorbu a je ve většině knih dobře rozpoznatelný a čitelný. Zároveň ale není nemoc jako nemoc a právě její odlišnosti v různých příbězích bych chtěla najít. Zajímavou hrdinkou v tomto směru je dle mého názoru Štěpka Kiliánová z Petrolejových lamp. Jejím myšlenkovým pochodům je v knize věnován velký prostor a my tedy vidíme, jak svůj příběh prožívá.

Jaroslava Havlíčka jsem si vybrala vlastně už na střední škole. Jeho díla jsem si zamilovala hlavně prostřednictvím naší výborné paní učitelky, která vždy uměla danou látku výborně podat. Její výklad Jaroslava Havlíčka mě uchvátil, přečetla jsem si nejprve Neviditelného a později Petrolejové lampy, které jsme si na hodině pouštěli i ve filmovém zpracování a velice mě zaujaly. Dalším zdrojem mého zájmu byla i divadelní představení, která jsem měla možnost shlédnout. Nejprve jsem viděla Petrolejové lampy v podání pražského divadla Komédie, kde titulní roli Pavla Maliny ztvárnil výborný Karel Roden, jenž se do své role uměl neuvěřitelně vžít. A posléze jsem shlédla tu samou hru v Jihočeském divadle, kde se v titulní roli představil Ondřej Veselý, který

ztvárnil postavu Pavla Maliny velmi autenticky, a já si z divadla odnášela krásný kulturní zážitek. Od té doby jsou pro mě díla Jaroslava Havlíčka velmi přitažlivá a lákavá a já se k nim vždy ráda vracím. Právě proto jsem si tohoto autora vybrala jako hlavního představitele do své bakalářské práce a chtěla bych se hlouběji zabývat jeho vynikající tvorbou, která pro mě představuje vrchol české literatury.

V první části své práce se zaměřím na žánr psychologické prózy, shrnu její vývoj v první polovině 20. století, hlavně tedy v 30. a 40. letech. Poté věnuji kapitulu samotnému autorovi a jeho životu a následně se dostanu k Havlíčkově tvorbě a rozboru jednotlivých děl.

2. Psychologická próza 30. a 40. let 20. století

Psychologická próza, v níž se stávají ústředním tématem stavy a proměny lidského nitra nebo kde jsou vykládány z individuálně psychologického hlediska nadosobní společenské struktury, má v moderní próze už od symbolismu trvalou tradici.

Po vzepětí v desátých letech (Benešová, Olbracht, Tilschová, Čapek Chod) se tento žánr postupně dostal ve dvacátých letech na okraj literatury. Tehdy byl pěstován v rozmělněné podobě převážně druhořadými autory, zatímco nové směry a přední prozaici jej opomíjeli. Vyhraněnější zájem o psychologickou prózu (zejména o psychologický román) se vrátil počátkem třicátých let. U autorů převládala vůle vymanit se z pokleslé psychologické prózy minulých let a to zejména ze subjektivní nahodilosti při sestupech do hlubin lidského nitra. Usilovalo se o nalezení nové základny pro objektivnější pohled odpovídající psychice současného člověka. Tuto základnu poskytla tehdejší psychologické próze především hlubinná psychologie, která u nás byla hojně studovaná, překládaná, akceptovaná a aplikovaná. Psychologická škola (Freudova psychoanalýza, Adlerova Individuální psychologie, Jungova analytická psychologie) zasáhla valnou většinu české psychologické prózy tím, že se začaly zdůrazňovat či aspoň konstatovat jiné složky lidské psychiky, které byly doposud opomíjené, iracionálně vykládané nebo neznámé. Avšak nový přístup většinou pronikal do prózy ve zprostředkované podobě a rychle se tvořila nová klišé.

V těch lepších případech byla hlubinná psychologie skutečnou inspirací. Pro českou psychologickou prózu při její analýze traumat moderního člověka rozbitého rozpory soudobé civilizace, odcizeného, stravovaného různými komplexy a neschopného komunikace. Nová orientace také napomáhala psychologické próze uvědomovat si iluzivnost vlastních nástrojů. Na počátku třicátých let převládali v této oblasti především monografické studie individuálních psychických stavů a vnitřních postojů. Později se objevily pokusy o psychologii lidských množin (Hostovský) a psychologická próza na sebe nabírala i další funkce, ojediněle noetickou (Hostovský), častěji pak společenskou (Havlíček, Weiss aj.). V druhém případě zůstávalo u psychologického a sociologického přístupu k látce (Vachek, Glazarová aj.). Tam, kde autor naopak vycházel z poznání společenského člověka a sociálního organismu (rodiny, generace, třídy) a kde se psychologická analýza projevovала jako bezpříznakový stavební element, totiž psychologickou věrojatností a motivovaností,

docházelo k organičtějšímú spojení obou funkcí. V souvislosti se stále tíživější situací národního společenství vzrůstala v psychologické próze na samém sklonku třicátých let potřeba překonat působení rozkladných momentů novou integrací člověka, která byla zárukou jeho mravní síly a družné aktivity tolik potřebné pro čas blížící se válečné katastrofy. Tato tendence pak nabyla svého vrcholu za okupace.

Vývojově se česká próza čtvrtého desetiletí rozpadala na linii rozvíjející v podstatě klasickou tradici desátých let a na linii obohacující tento žánr novými hledisky a řešeními v těsném sepětí se současnou prózou evropskou. Psychologická próza navazující na stávající tradice se podle východisek dělila na další dvě větve. Jedna pokračovala v linii prózy sledující tendenci ušlechtilé a zušlechťující mravnosti, druhá rozvíjela dědictví naturalistické školy.

Proud psychologie s cílem etického humanismu byl hlavně doménou spisovatelek. Děj definitivní zralosti v románu i v povídkovém žánru dosáhla Božena Benešová. Především v novelistickém portrétu dospívajícího děvčátka (Don Pablo, Don Pedro a Věra Lukášová, 1936) vykrytalizovalo autorčino umění sepnout do jednoty osud a charakter i její schopnost soustředit do jediné situace celý dosavadní život hrdinky. Znepokojivé životní tajemství se zde definuje jako dovednost rozlišit dobro a zlo, je to tedy rozděleno do černobílého protikladu, v němž kladnou roli má přiděleno hravé mládí, zatímco přísně souzenou dospělost symbolizuje zmatek a faleš individuálních postojů i strojenost odumírajícího měšťanského řádu.

Pól svítivé lidské čistoty zvolila pro své práce podobně jako Božena Benešová její osobitá dědička Jarmila Glazarová, která při všem vědomí tragičnosti a tíhy osudu vštěpuje čtenářům důvěru v člověka a v bezpečí lásky. Autorka často pracovala více náznaky (i s pomocí přírodní symboliky) než přímou analýzou. Mravoličnou tendencí jsou protkány také psychologické romány někdejšího expresionisty Čestmíra Jeřábka, které spatřují protiváhu životních deziluzí ve vnitřní opravdovosti a oduševňování smyslových složek života.

Proti tomu byl naturalisticky orientovaný psychologický román ve třicátých letech zastoupen daleko početněji. Měl ve svých řadách některé z nejpłodnějších tehdejších autorů, ale jeho umělecky vývojová váha byla, až na některé výjimky (Jaroslav Havlíček), nepatrná. Toto odvětví psychologického románu převzalo zorný úhel od klasické naturalistické prózy (Čapek Chod, Šlejhar) a dovedlo obměňovat konvenční psychologické náměty (především milostné mnohoúhelníky) a poté je roubovat na aktuální společenské látky. Tyto románové práce, jejichž společné rysy

silně převažovaly nad rozdíly v individuálním autorském stylu, s oblibou zobrazovaly projevy patologické psychiky. Jednotlivé postavy přitom byly redukovány na zbytnělé psychické stavy a pak vykládány biologicky jako projev pohlavnosti a dědičnosti nebo fatalisticky jako zásahy hry osudu. K autorům těchto prací patří Emil Vachek, Miloslav Nohejl, Karel Josef Beneš či Vladimír Neff.

Významnější osobností mezi uvedenými autory byl Emil Vachek, spisovatel společenského a s tím spojovaného osobnostního rozvratu, který měl ustavičnou potřebu slučovat své psychologické studie s časově politickým glosátorstvím žurnalistické ražby.

Především však byl významnou osobností Jaroslav Havlíček, jehož dílo také koření v naturalismu. Havlíčkovy příběhy, stojící na sváru životního zdraví a nemoci, nalezly zvlášť sugestivní tóny pro nevyhnutelnou tragiku života a pro lidské pokusy vymknout se moci drtivého osudu, jenž se tyčí ještě za biologickým určením člověka. Jedinou nadějí je láska, která je ovšem nedostupná. Velmi zralá byla již jeho prvotina *Petrolejové lampy* (v prvním vydání ještě *Vyprahlé touhy*, 1935), ale k vrcholným dílům české psychologické prózy třicátých let patří Havlíčkova kniha *Neviditelný* (1937).

Nově orientovaná psychologická próza měla svého předního představitele v autorovi, který v třicátých letech pěstoval psychologickou prózu soustavně a pronikavě a který tak z českých autorů určoval její vývojovou křivku nejpodstatnější měrou. Byl jím Egon Hostovský. Výhradním tématem jeho prací, jež vystačily vždy s komorním obsazením, se staly hlubiny lidské duše, jež vykládal v jejich svébytnosti, s jakou reagují na dotírající tlak skutečnosti, do níž se člověk rodí. Tento vztah jedince a světa ukazoval Hostovský vždy jako nesourodý, neboť přítomný svět považoval za provizorium fiktivních hodnot. Z toho pramení odcizení člověka sobě i světu a dále rozštěpení osobnosti. Mezi vrcholná díla tohoto autora patří *Případ profesora Körnera* (1932).¹

Radikální proměny struktury společnosti měly za následek i krajní zproblematizování lidské existence, stále ohrožované vnějším zásahem i vnitřní labilitou. V mezních situacích, které válečná doba denně vytvářela, se znovu aktualizovala otázka základních etických hodnot, o něž se člověk opírá, otázka celistvosti nebo rozpolcenosti subjektu, vztahu individua a nadosobních idejí.

¹ MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Dějiny české literatury IV*, s. 397- 400.

Na rozmachu psychologické a introspektivní prózy, reflektující krizovou situaci války, se podíleli spisovatelé různých generací, ale zejména autoři generace nejmladší. Bohuslav Březovský se prezentuje psychologickou analýzou, opírající se o rozdílnost a příbuznost dvou vnějškově nesouvisejících osudů. V řadě románů zase dokázal Miroslav Hanuš, že má schopnost jemné analýzy, postihující škálu podvědomých a vědomých reakcí i složitou motivaci citových a mravních postojů.

Psychologická analýza je v dílech mladých autorů vždy vyvažována mravními principy, které harmonizují obraz depersonalizace osobnosti. Toto rozvržení snižuje hodnotu těchto děl, na nichž je velmi čitelný jejich záměr. Dvěma autorům se však podařilo vytvořit originální typy moderní psychologické prózy a to Egonu Hostovskému a Václavu Řezáčovi. Hostovský psal svá díla v naprosto jiném kontextu, pocit emigranta vtiskl jeho dílům nový rys, odlišný od problematiky, k níž se v předcházejících dílech vracel. Řezáčův vývoj, směřující k rozvinutí tradice moderního společenského románu, byl okupací přerušen a autorovy prózy bezprostředně reagují na novou společenskou strukturu. V dílech Václava Řezáče se objevuje problematika zamaskovaného a odmaskovaného lidství, vnitřní hniloby, zla rozrůstajícího se do metafyzických rozměrů a dobra spjatého s konkrétní aktivitou člověka. Těžištěm Řezáčových příběhů je analýza pocitu prázdnoty a méněcennosti, která vede k parazitismu na cizích osudech, k chtění inscenovat a rozehrávat cizí životy.

Ve válečných letech byla v literatuře velmi početně zastoupena realistická próza, která se chtěla vyhnout úskalí naturalistického vypravěčství akcentem na psychologickou motivaci a charakteristiku. Rozpornost realisticko-psychologické interpretace reality je patrna i v další tvorbě Jaroslava Havlíčka, ten se snaží změnit dřívější metodu a pokouší se vymanit se ze stereotypnosti pásma scén provázených charakteristikou, měnící se v nepřímou klasifikaci postav.²

² MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Dějiny české literatury IV*, s. 484-488.

3. Život a dílo Jaroslava Havlíčka

Jaroslav Havlíček se narodil 3. února 1896 v Jilemnici v podkrkonoší jako mladší ze dvou synů tamního učitele a dcery hraběcího nadlesního z okolí Chlumce nad Cidlinou. Podkrkonošský lid a hlavně jeho rázovitost poznával Havlíček zejména u otcových rodičů v Hrabačově, kde byl dědeček hostinským. Rodné maloměsto i příbuzenské vztahy znamenaly pro Havlíčka vždy nejširší látkový zdroj. V dětství a dospívání prodělal několik nemocí, které ovlivnily jeho povahové sklony. V mládí se u Havlíčka projevila záliba v kreslení, provázená touhou jít na uměleckoprůmyslovou školu a stát se malířem. Praktické záměry rodičů, vedené starostí o synovu existenci, však zvítězily a tak po maturitě na jičínské reálce r. 1913 absolvoval abiturientský kurz při obchodní akademii v Chrudimi. Po neuskutečněném snu stát se malířem zbyla v Havlíčkovi dlouho nezahojená rána. Ve studentských letech mohl projevit svoje schopnosti pouze na maloměstských kulturních zábavách. Bohatým pramenem zážitků byly prázdniny roku 1913, kdy se Havlíček naučil společenským hrám, hodně četl, s bratrem začal psát a skládat takzvané „Jilemnické písničky“ a seznámil se s dívkou, která se po letech stala jeho ženou. Ty prázdniny posledního mírového roku starého mocnářství poznamenaly Havlíčka na celý život. Krátkou epizodu vysokoškolského studia obchodních věd v Praze na počátku světové války vystřídal v r. 1915 po odvodu pobyt v důstojnické škole v Kadani a odchod do pole. Třikrát byl na vojně, dvakrát zraněn.

Po válce pobýval ještě jako voják na Slovensku. Jak sám říkával, náhle se cítil starý, připadalo mu, že mu valná část mládí uběhla. Roku 1919 nastoupil jako úředník do Živnostenské banky v Praze. Zároveň studoval při zaměstnání opět obchodní vědy, avšak po dvou letech studií zanechal. Roku 1921 se oženil s dcerou váženého jilemnického mydláře, jež spolu s osobním kouzlem přinesla příštímu spisovateli darem nepřeherný látkový materiál svého rodinného prostředí.

Havlíčkův další životopis není bohatý na převratné události. Téměř pedantsky pečlivý úředník z hloubi duše nenáviděl své povolání, ale nikdy to na sobě nedával znát, neboť věděl, že musí uživit rodinu. Patřil sice mezi ty, kteří se účastnili stávek bankovních zaměstnanců roku 1921, ale nikdy nevstoupil do žluťácké odborové organizace. Teprve po každodenním návratu z kanceláře na okraj Prahy do Krče a od r. 1929 do rodinného domku na Spořilově se pouští do psaní, aby ze sebe vydoloval vše,

čím překypoval jeho vnitřní život. Psal v noci, často až do svítání. Tak vznikalo jeho literární dílo. Zatímco současníci od Vančury po Řezáče postupně to, co napsali, také včas publikovali. Havlíček zveřejňoval od roku 1924 jen tu a tam po časopisech básně a teprve od roku 1928 drobné povídky. Havlíčkovu autorskou bezradnost násobila osobní plachost, která mu po léta bránila vejít ve styk s literárními vrstevníky.

Je příznačné, že Havlíček v těch letech vydal pouze dvě bibliofilie: roku 1929 Knihožrouta nákladem 33 výtisků, roku 1931 Smrt bibliomanovu nákladem 52 výtisků. V době, kdy se povzbuzen kritikem Karlem Sezimou, odhodlával k vydání prvního románu, byl ve skutečnosti autorem již šedesáti povídek, jež dnes představují plně dvě třetiny jeho povídkového odkazu. Dále měl už v rukopise první verzi Neviditelného (1932), Synáčka (1932) a rozpracované části jilemnického románového cyklu.

První román Petrolejové lampy, napsaný roku 1934, vychází roku 1935, ale nakladatel mu je kýčovitě překřtil na Vyprahlé touhy. Došlo k nedorozumění, kdy ho pochválí konzervativní kritika. Nastalo zrychlení tempa, s nímž Havlíček dokončuje další romány. Neviditelný byl v definitivní verzi napsán roku 1935 a vyšel roku 1937 s velmi příznivou odezvou. Ta třetí byla napsána v roce 1936 a vyšla roku 1939. Čtvrtý román Helimadoe, vznikl rovněž roku 1936, knižně však vyšel až roku 1940. Zdržení bylo způsobeno tím, že se nakladatelé zdráhali vydat román s tak „divným“ názvem.

Byl-li Havlíček znám jako člověk uzavřený, nepřístupný, v názorech důsledný, až nesmiřitelný, dovedl se proměnit v nejdružnějšího společníka. Nebylo hry, kterou by neovládal. Byl výborný šachista, fotograf, karbaník, lyžař, turista, zahrádkář, recitátor a loutkoherec a neobyčejně zkušený kouzelník – iluzionista.

Nikdy nebyl politicky organizován, avšak jeho světový názor se vyhranil záhy. Jeho žena vzpomíná, jak s manželem nesdíleli smutek pana domácího, u kterého v Krči bydleli, když byl zavražděn ministr Rašín: „Také při volbách, které jsme zažili v Krči, jsme volili komunisty, kandidátem byl tenkrát doktor Vacek, pozdější primátor.“ Roku 1936 si Havlíček zapisuje do notýsku: „Schyluje se k novému všeobecnému masakru. Po masakru, který skončí bezvýsledným povražděním miliónů, vznikne strašná světová revoluce. Který stát vyhraje v té revoluci? Německo? Francie? Itálie? Ne – Rusko. Proč? Protože národové, jež se již nebudou chtít vrátit k nebezpečné minulosti, najdou v něm dokonalý, připravený a zcela vystavěný dům pro svou budoucnost.“

Smýkán neutěšenými životními poměry, přepracován, v létě roku 1940 velmi vážně onemocněl. Léčil se. Zase se vrátil do práce v bance, jejímž smyslem právem pohrdal. Upachtěnými protektorátními přísluhovači byl souzen a odsouzen jako autor

„nemravných“ povídek, když roku 1941 vydal Neopatrné panny. Přesto dál horečně psal a roku 1942 vydal konečnou verzi novely Synáček. V lednu 1943 spatřil na plátně zrealizován svůj námět: Barboru Hlavsovou. Avšak naprosto vyčerpán sedmačtyřicetiletý umřel na zánět mozkových blan 7. dubna 1943.

Vydání přepracovaných Petrolejových lamp se už nedočkal, vyšly až posmrtně roku 1944, stejně jako autorem připravený svazek povídek, nazvaný podle nejdelší a nejvýznamnější z nich Zánik městečka Olšiny (vznikla už roku 1930).

Všechno ostatní zůstalo po časopisech, sbornících a především rukopisech. S protiokupačním Kamenným orchestrem a Smaragdovým příbojem jsme se seznámili tváří v tvář konci války na prahu nového času. Uplynula léta, desetiletí, než začali vystupovat před čtenáře hrdinové dalších rukopisů z kufru, v němž spočinula Havlíčkova pozůstalost. Především obsah povídek všechny překvapil kvantitou i kvalitou. Rukopisy, vydané z pozůstalosti, nám pomáhali utvořit si teprve celistvou představu o Havlíčkovi romanopisci, novelistovi, povídkáři.³

³ RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček*, s. 13-16.

4. Dílo Jaroslava Havlíčka

V této kapitole se budu zabývat tvorbou Jaroslava Havlíčka. Zaměřím se na románovou tvorbu, ale samozřejmě neopomenu ani povídky, které jsou také velmi zdařilé. Každé dílo postupně rozeberu a budu se snažit poukázat na Havlíčkovu jedinečnost, která je viditelná v každé stránce jeho tvorby. Hlavním cílem mého zájmu budou psychologické pochody postav a srovnání prvků nemoci a smrti v různých dílech, protože si myslím, že například v románu *Petrolejové lampy* nehraje nemoc úplně hlavní roli. Naopak v románu *Neviditelný* je to jinak, tam je nemoc na prvním místě a trestá hlavního hrdinu. Dalším velmi důležitým prvkem jsou lidské vztahy, zejména vztahy příbuzenské. *„Rodinné prostředí a lidské vztahy vůbec jsou v Havlíčkových prózách velmi často poznamenány nemocí, která přichází buď náhle a nečekaně, nebo zvolna, krůček po krůčku. Ať už se jedná o nemoc fyzickou nebo psychickou, vždy naruší určitý zavedený pořádek, bortí představy a sny, a to nejen sny lidí touto chorobou přímo stížených, ale i lidí jim blízkých.“*⁴ Toto lze dokázat třeba u výše uvedených děl. V *Petrolejových lampách* se nemoc rozvíjí pomalu, zvolna ničí Pavla Malinu a zničí sny jeho ženy Štěpky. Naopak v *Neviditelném* na nás číhá bláznivý strýček Cyril už od počátku a ono bláznovství dále postupuje dalšími generacemi a zbortí veškeré představy a sny o bohatství Petru Švajcarovi.

Rozhodně nelze zapomenout na to, že do Havlíčkova díla značně pronikl jeho životopis a to tak výrazně a intenzivně jako u málokterého jiného českého spisovatele. Je jasné, že životopisné prvky jsou náležitě stylizované a prolínají se zde pasáže pravdivé a nepravdivé. *„Prózy Jaroslava Havlíčka jsou silně ovlivněny vlastnostmi autorovy osobnosti. Postavy, které mají v románech, novelách i povídkách hlavní úlohy, mají své vzory, modely ve skutečných, reálně žijících osobách, a to nejčastěji z okruhu příbuzných a známých autorovy manželky Marie Havlíčkové. Žádný z hrdinů však není přesnou kopií své reálné předlohy. Postavy, stejně jako jejich životní osudy, jsou jednak výsledkem spisovatelovy osobnosti, jednak pak nositeli některých charakterových vlastností samotného autora.“*⁵ Dílo a postavy Jaroslava Havlíčka tedy nejsou jen výplodem velké autorské fantazie, kterou Havlíček bezesporu oplývá, ale do příběhů zařazuje i autobiografické prvky a osoby ze svého okolí.

⁴ BÁRTOVÁ, Jana: „*Nemoc a smrt – na scénu!*“ in Dvořák, 1994, s. 107.

⁵ TAMTÉŽ: s. 107.

4.1. Petrolejové lampy

Prvním dílem, kterým se budu zabývat, jsou Petrolejové lampy, tedy Havlíčkova románová prvotina (není to prvotina v pravém slova smyslu, před ní byl napsán Neviditelný ve své první verzi). Kniha vyšla v roce 1935 pod změněným názvem Vyprahlé touhy, jenž se nakladateli lépe hodil do jeho vydávané lidové edice. Havlíčkovi se tato změna názvu moc nezamlouvala, to se můžeme dočíst i na tiráži knihy: „*Román, který jest první samostatnou částí cyklu románů z maloměstského prostředí. Autor zvolil pro knihu název Petrolejové svítilny. Nakladatel s ohledem na lidovou edici, v níž román vychází, pro první vydání název změnil.*“⁶ Alespoň tento dovětek si nemohl Havlíček jako rozhněvaný autor knihy, který se změnou názvu nesouhlasí, odpustit.

Důležitá je i charakteristika knihy, kde autor uvádí, že se jedná o „první samostatnou část cyklu z maloměstského prostředí.“ S tímto údajem se shoduje i podtitul knihy na titulním listě: Ulrychovsko. Tak se měl jmenovat celý románový cyklus. Ulrychovsko se později, po letech, změnilo na Vejrychovsko a název města Jivno na Jilemnici. Dá se tedy odvodit, že Havlíček těmito krycími jmény maskoval autentický materiálový zdroj, tedy rodné městečko a jeho obyvatele. Sám autor se pak v definitivní verzi k tomuto látkovému zdroji přiznal.

Petrolejové lampy jsou jakousi historií jedné osoby, která je doprovázena pohledem do prostředí, jež utvářelo její osudy a životy lidí s ní spojených. Touto hrdinkou je Štěpka Kiliánová, dcera maloměstského stavitele na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Sám autor o této postavě píše: „*Štěpku Kiliánovou, která se později provdá za mužskou trosku, „skákávého“ hejtmána Malinu, lze sotva mít za sympatickou románovou postavu. Je hřmotná, nehezka, nevychovaná, má divadelní způsoby. Sobecky touží jen po vlastním štěstí. Zaslouží si svůj osud. Ale právě v protichůdnostech, z nichž se skládá její povaha, v její statečné paličatosti, v její neobratné jemnosti, to snad přece trochu čpí člověčinou.*“⁷

Tento komentář je značně překvapující a nejednoho čtenáře by mohl zaskočit. Sám Havlíček přitom líčí Štěpku v průběhu románu docela jinak, než uvádí v tomto komentáři. Celé by se to dalo vysvětlit možná určitým distancováním autora od příběhu, možná také tím, že Štěpce přisoudil vlastnosti někoho ze svého okolí, koho nemá

⁶ RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček*, s. 115.

⁷ TAMTÉŽ: s. 118.

zrovna v lásce a samotnou hrdinku si tím zprotivil. Při čtení tohoto románu se Štěpka jeví jako sice trochu ztřeštěná osoba, ale hlavně jako citlivý a vnímavý člověk. Někdy je výbušná, překypuje energií, sama potřebuje lásku, kterou touží i rozdávat. Je postrachem povrchní a pokrytecké maloměšťácké smetánky, která si s lidmi jako je Štěpka neví rady. S obyvateli Jilemnice často bojuje a je terčem jejich posměchu, ale nenechá se tím zlomit a postupem času ji poznáváme v celé její mravní kráse jako kladnou hrdinku, která bojuje se všemi útrapami, které jí život přináší. Nenechá se zlomit a po každém překonání překážky je silnější, nikdy se nevzdává, pokaždé se znovu vzchopí a snaží se kráčet životem pořád dál. Její víra v život vždy vítězí, i když vyhlídky, které má, nejsou zrovna růžové.

I přízvisko sobecká v autorově komentáři se nejeví jako adekvátní. Ano možná po dítěti až převelice touží, ale vzhledem k jejímu postupujícímu věku se to dá pochopit. Přece jen je to žena s mateřskými pudy, jež touží po miminku jako skoro každá jiná žena, která je v pokročilejším věku. Sám autor Štěpku vylíčil v průběhu knihy velmi barvitě jako silnou osobnost, ale sobecky na čtenáře určitě Štěpka nepůsobí. Proto je jeho negativní komentář vůči hlavní hrdince knihy až zarážející. Takto barvitě není v tomto příběhu vykreslena jen postava Štěpky. Vedlejší postavy jsou pro čtenáře zobrazeny také velmi pečlivě a procházejí ve svém příběhu určitým vývojem, ať už jde o stavitele Kiliána či hejtmana Malinu. Samozřejmě nelze opominout ani ostatní postavy, které si s hlavní hrdinkou ve své barvitosti ničím nezdají.

Celá kniha začíná tak trochu zvláště. První věc, o které se autor zmiňuje, je jilemnický hřbitov. Tento úvod je poněkud netypický, ale může nám naznačit, že román, který se chystáme číst, nebude nějak zvlášť optimisticky laděný. Možná nám chtěl autor sdělit, že se celý příběh a hlavně jeho vyvrcholení bude pohybovat v temnotě a jedna z postav se přímo nad tím hřbitovem a vlastně i hrobem bude mírně řečeno vznášet a v druhé části příběhu snad dokonce jednou nohou v hrobě stát.

Statek zvaný Vejrychovsko, jež se po svatbě stává Štěpčiným domovem a je tedy s příběhem úzce spojen, je také opředen různými pověrami a podivnostmi. Kdysi dávno žil na Vejrychovsku zeman Vejrych, jenž měl pletky s ďáblem, stal se ženichem ďáblovy sestry a ranou do čela byl zabit, když jel na svou svatbu. Po jeho smrti byla tvrz zapálena, ale komnata s mrtvolou zůstala neporušena. Na Vejrychovsku pak bydleli další lidé, zde také sloužil otec Anny Kiliánové (Štěpčiny matky) starý Malina, který přišel k velkému bohatství. Bulušek, u kterého sloužil, totiž chodil po lese a s blaženým

výrazem pokládal na každý pařez zlat'ák. Starý Malina na to přišel a chodil po lese za ním a zlat'áky sbíral. Po smrti svého pána si koupil jeho statek a začal na něm hospodařit. Chce nám snad autor tím spolkem s ďáblem něco naznačit? Autor nám možná tak trochu předkládá, že historie se bude opakovat a Štěpka si na Vejrychovsku nebude žít jen tak pokojně s manželem a kupou dětí. Ona bude ta, která naváže na dávnou historii a bude mít také nějaké ty pletky s „ďáblem“, i když ne v pravém slova smyslu.

Štěpka je od narození celkem statné a nebojácné děvče. Nebojí se jako téměř všichni ostatní pověr o Vejrychovsku a ráda si tam chodí hrát se svými bratranci, zde také díky svým bratrancům prožije docela zajímavé a pěkné dětství. Není vůbec ustrašená holka a dokonce se naučí i prát a bránit se před posměváčky, kteří jí znepríjemňují život. Už od dětství je tedy Štěpka líčena jako silná osobnost a my se postupně opravdu dozvídáme, že silnou osobností je, i když určitá zaškokbrtnutí se v průběhu jejího života objevují. Prvním ze zlomových okamžiků může být moment, kdy je Pavel poslán na studia do Jičína a Štěpka zmešká jeho odjezd. Pavel jí nic nevzkáže a to celé Štěpku trochu zlomí, ale je to opravdu jen chvilková záležitost. Už zde se totiž ukáže její velká pýcha a hrdost. Zařekne se, že na Pavla také zapomene, když on zapomněl a odjel bez rozloučení. V tomto okamžiku je to ještě dětské gesto, ale už naznačuje mnohé o Štěpčině životě. Pavlovým odjezdem se jakoby odtrhává od svého dětství a od Vejrychovska, ale ještě netuší, že právě s tímto místem bude mít mnoho společného a stane se jí až osudným.

Štěpčin život je také spojen se sněním, ale ne jen život vlastně i všechny její myšlenkové pochody. Stále o něčem sní už od dětství. Impulsem je zřejmě pohled do spolužaččina domova, Štěpka zde vidí jaké má spolužačka krásné rodinné zázemí, jaký má krásný vztah s rodiči, jaké má hračky. To ona nikdy nezažila, její rodiče nikdy nebyli moc vstřícní, byli spíše strozí a ne moc příjemní lidé, kteří by si se Štěpkou povídali nebo dokonce hráli. Proto Štěpka začíná snít a od této chvíle ji snění provází celým příběhem. Nejvíce zřetelné je asi ve chvíli, kdy se začínají všechny její spolužačky i ženy z okolí vdávat a hlavně mít děti. To můžeme vidět v momentě, kdy Štěpka potká paní doktorovou Hilmarovou s její dceruškou Helenkou: *„Hned by si přála mít také takovou. Ano, zrovna takovou jemnou, krásnou dívenku s buclatýma ručkama a s udivenýma hnědýma očima, s nakadeřenými vlásky, které jí padaly do bílého čílka! Co by za to dala, kdyby byla její a ne Hilmarova! Pouhé pomýšlení na to jí*

rozbušovalo srdce, všechna se rozplývala nahromaděnou něžností.“⁸ Ale úplně nejhorší jsou pro Štěpku chvíle, kdy s miminkem vidí své vrstevnice: „*Nejhůř však Štěpce bylo, když potkala s kočárem některou ze svých bývalých spolužaček. Taková Berta Kulichová, manželka toho dobráka Kulicha ze spořitelny, se svou tříletou Bertičkou! Bertička není zrovna nejhezčí dítě, však ani Berta nebyvala nikdy žádná kráska, a hle, přece jen se provdala, bože můj! Šťastná Hermínka, která si vzala důchodního ze zámku! Důchodní už sice není mladík, ale obdařil ji synáčkem. Co mohlo Štěpku potkat horšího, než že valná většina jejich spolužaček je již provdána a má děti, kdežto ona je pořád starou pannou.*“⁹ Tady je patrné, že Štěpka velmi závidí všem ženám, které se provdaly a ještě víc těm, které už mají miminko. Ano, možná se Štěpka příliš lituje a příliš o tom přemýšlí, ale můžeme jí to mít za zlé? Zřejmě ne. Je to žena, která touží po děťátku a to je určitě přirozené. Hlavně v době, kdy se román odehrává, protože tehdy se ženy vdávaly velmi brzy. Z ukázek je patrné, že Štěpka má děti velmi ráda, velmi pěkně o nich mluví a byla by schopna obětovat všechno, jen aby měla alespoň jedno své děťátko. „*Štěpka Kiliánová postupně rezignuje na všechny své tužby jenom proto, aby se jí splnila ta nejvyšší, aby měla dítě a mohla se tak o někoho starat a tím po sobě zanechat věčnou stopu.*“¹⁰ Ale ani tohle její uvažování nelze označit jako sobecké, jak sám Havlíček v komentáři o Štěpce uvádí. Štěpka není z těch, kteří by hleděli jen na svůj prospěch bez ohledu na ostatní. Prostě má jen své sny a tužby, které má snad každý z nás.

A teď k tomu, jak se Štěpka spojila s Vejrychovskem, stalo se tak prostřednictvím svatby s bratrancem Pavlem. Pavel se na vojně velmi změnil, ztratil zájem o rodinné hospodářství a jediné, co ho zajímalo, byly jen ženy a víno. Proč si tedy Štěpku vzal? Zpočátku to vypadalo jen na další mileneckou epizodu, kterých na vojně zažil nespočet. Chtěl jen ukojit svou loveckou vášeň. Snažil se ji získat vyprávěním starých historek z dětství a zachází i dál, snaží se Štěpce dostat pod sukni i pod halenku. Ona si jeho chování bohužel vykládá jako lásku, i když Pavlovi nejde vůbec o Štěpku, ale jen o milostné dobrodružství. Při dalším návratu domů je ale všechno jinak. Statek je kvůli Pavlovi zadlužen a jeho bratr Jan ho chce alespoň kus zachránit, chce se oženit a kus statku prodat. V tu chvíli Pavel cítí, že je s ním zle a v noci vymýšlí svůj plán. I on se ožení, ale s někým, kdo přinese na statek peníze a jako oběť si vyhlédl právě Štěpku.

⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 114.

⁹ TAMTÉŽ: s. 116.

¹⁰ MLISOVÁ, Nella: „*Ta třetí...*“ in Dvořák, 1994, s. 105.

Spoléhal na to, že čas, kdy by si mohla ženichy vybírat, už minul. Věděl, že Štěpka ke sňatku svolí. Nezmýlil se, Štěpka sice namítala, že ji chce jen pro peníze, ale on nezastíral a to ji nalomilo a začala uvažovat o svých možnostech: „*Je už stará, ani nevěřila, že ještě někdo přijde. Nyní si to uvědomovala docela jasně – nikdo by již nepřišel. Ale toho karbaníka, toho flamendra s temnou minulostí, toho rozhazovače! Otec bude jistě proti tomu. Ovšem, kdyby si to umínila, kdyby chtěla – och, ona dovede chtít, když si něco zamane. Má - nebo nemá?*“¹¹ V této fázi už je jasné, jak to celé dopadne. Štěpka ví, že je to její možná poslední šance, jak se vdát a hodlá si ji prosadit i proti otci. I to se jí podaří. Štěpka cítí, že její sen se stává skutečností, je hrdá na to, že má ženicha. Jediné co ji zajímá je těšení se na svatbu a na budoucí rodinné štěstí. Zatímco se Štěpka těší, tak my jako čtenáři tušíme, že pro ni nenastávají vůbec šťastné chvíle. Autor už nám do hlavy nasadil brouka a my čekáme, jak se bude hejtman Malina chovat dál a co to má vlastně za lubem. Jako čtenáři vidíme, že Pavel se chová sobecky, jedná jen pro vlastní prospěch. Je tedy zatím jediný, kdo se v příběhu jeví jako sobecká postava.

V momentě, kdy nastává svatební noc, nám autor umožňuje další vstup do Štěpčiny mysli. Na tuhle chvíli se velmi těšila, ale zároveň neví, jak se má chovat. Hejtman ji však z dilematu, zda se svléct či ne, vysvobodí, ale hlavně ji jaksi zaskočí. „*Dvacet let uteklo od té doby, kdy jsem byl mladým kadetem, tenkrát bych byl navázal na všechnu tu slávu bez rozvažování a lépe než teď. Vím, cítím, jsem starý člověk, Štěpko, těš se, že budeš brzy vdovou.*“¹² Konečně padlo cosi hrozivého, co ještě nebylo vysloveno, co Štěpku i čtenáře děsí. Proč to vlastně řekl? Nám čtenářům dal autor už značné indicie k tomu, abychom pochopili, že s hejtmanem není něco v pořádku. Ale co Štěpka? Té to v tuto chvíli ještě nedochází, ještě netuší, že všechno asi nebude v úplném pořádku. Štěpka je zklamaná, ale zlomyslný hejtman se jí pod vousy vítězně ušklíbá, až nás z toho může mrazit. Konečně dosáhl svého, svatbou získal peníze a o statek nepřijde. Ale Štěpka stále touží po tom, jak by to mělo být. „*Divte se lidé a závid'te, my tu za staženými záclonami a pozamykanými dveřmi trávíme líbánky, můj pozorný muž se mnou obírá od rána do večera a od večera do rána, kéž by mi už dopřál odpočinku, ten nenasyta, jsem malátná a zpustošená, ale znova a znova podléhám sladkosti jeho lásky.*“¹³ Takto si to Štěpka vysnila, ale bohužel tomu tak vůbec nebylo. Autor nám zde

¹¹HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 168.

¹²TAMTÉŽ: s. 200.

¹³TAMTÉŽ: s. 204-205.

velmi věrohodně líčí její zoufalství. Tak moc by Štěpka chtěla mít krásné manželství a za jedno dítě by dala cokoli, ale netuší, co všechno ji čeká. Dokonce se bojí, že o ni hejtman nestojí. Pro něj je ale Štěpka jen terčem posměchu. I když se ho Štěpka v návalu zoufalství zeptá, zda je nemocen, on se tomu jen směje a vzápětí dělá uraženého, ale Štěpka už začíná něco tušit, ví, že existují nemoci, díky kterým se muž se ženou nemůže milovat. Něco tuší, ale zdaleka si neumí představit, jak hrozná ta nemoc může být a co všechno ji čeká.

Když se ani po měsíci Štěpka nestává šťastnou ženou svého manžela, snaží se ho svést. Je tak zoufalá, že už každý musí čekat jen zoufalé činy. Kupodivu se Štěpka snaží s manželem obchodovat a daruje mu les za to, že už jí konečně pojme za svou ženu a budou mít děťátko. Začíná bojovat o své vytoužené miminko, „*A ted' vezmi tu svou pušku, nabij ji, zaměř do mého srdce a vystřel. Buďto mě učiň svou ženou, jako to učinili všichni muži po svatbě, nebo mě zab.*“¹⁴ Zde nám autor ukazuje, že je Štěpka ochotna obětovat pro své štěstí cokoli. Stojí si na svém, prostě budou mít děťátko. Ale přichází moment, kdy Hejtman ztrácí kontrolu nad situací a konečně se přiznává. Je vysloveno to, na co jako čtenáři už dlouho čekáme. „*Nebudeme mít děti, možná, že je nikdy nebudeme mít, marně po mne žádáš, abych s tebou po manželsku žil, protože zatím nejsem schopen pohlavního života, rozumíš? ... Jsem voják, mám svou pýchu, svou mužskou pýchu, ty jsi ji zabila, a já tě nenávidím.*“¹⁵ Pavel reaguje nepřiměřeně a svou vinu se snaží hodit na nevinnou Štěpku, která za nic nemůže, přitom je za všechno trápení zodpovědný on. Vidíme, jak to Štěpku strašně zranilo a nejvíce ji dorazil argument, že kdyby to věděla před svatbou, že by si ho za manžela nevzala. Hejtman jí však uchlácholil sliby, že se bude léčit. Jenže zde dochází k dalšímu zlomovému bodu, kdy Štěpka pochopí, že svatba s hejtmanem Malinou byla největším omylem jejího života a přestává doufat, že se ještě někdy její život obrátí k lepšímu. V této části knihy se znovu a ve značné míře dostáváme k tématu nemoci a vlastně i smrti, které bylo samotným autorem reflektováno už na začátku příběhu. Konečně se obloukem dostal k okamžiku, kterým celý příběh otvíral. Je jasné, že hejtmanova nemoc nebude nic banálního a začíná se rýsovat i celé Štěpčino neštěstí.

Celý manželský život začíná být ze strany Štěpky jen jedním velkým pohrdáním. To dělá hejtmanovi radost, vidíme, že už je šílený a své ženě se jen posmívá. A autor nám nabízí další sondu do Štěpčiny duše: „*Kéž bys tu nebyl, kéž bych byla sama!*

¹⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 210-211.

¹⁵ TAMTÉŽ: s. 211.

*Vědomí, že vedle ní leží ten zbytečný nocležník, ji skličovalo. Budoucnost se jevila tak zoufalá! Všechny jeho zvyky se jí už zprotivily. Bal to hrozný úpadek bývalé lásky. Mrtvé naděje se rozkládaly.*¹⁶ Zde autor znovu naráží na smrt v podobě mrtvé naděje, skoro to vypadá, že se Štěpka opravdu vzdá a rezignuje. Je v tuto chvíli na dně, ví, že její sen se už nikdy nesplní. Myšlenky se jí vrací ke svatební noci a hejtmanově varování, že bude brzy vdovou. Ale to ji kupodivu nakoplo, opět se čelem staví ke svým problémům, nepropadá zoufalství a je pevně rozhodnuta, že když je manžel k ničemu, tak se sama stane hospodářem.

Autor nám dál představuje svou hrdinku jako silnou ženu, která se nikdy nevzdává a jde si za tím, co chce. Je schopna se ponížít a prosit Jana o pomoc, potřebuje jeho rady, aby společně zachránili Vejrychovsko. Jan se tomu brání, ale Štěpka si jde tak tvrdě a neochvějně za svým, až Jana přemluví a domluví se na vzájemné spolupráci. Štěpka začíná žít jen pro hospodářství, své smutky zahání prací a zdá se, že je celkem spokojená, konečně zase žije. Tímto jednáním Štěpka dokazuje, že je velmi silnou osobností, mnoho jiných by rezignovalo na svůj zmařený život, ale Štěpka se vzchopí a své smutky zahání prací.

Sám Havlíček nám chce možná Štěpku ukázat jako špatného člověka, když koketuje s myšlenkou nenávisti ke svému manželovi. *„Necht' si jen hraje na pána, ten dobře oblečený bídák, necht' si drží opratě ve svých kostnatých, od cigaret zažloutlých prstech a jezdí si, kam je mu libo, kam ho čerti nesou! Aspoň se na něho nemusí dívat.*¹⁷ Nikdo se jí ale nemůže v její situaci divit. Je jasné, že nemůže milovat člověka, který si ji vzal, i když věděl, že je nemocný. Je patrné, že je nejšťastnější, když nemá věčně se pošklebujícího hejtmana v dohledu. Proto jí štěstí přináší práce až do únavy, stává se výbornou selkou. Nemilým obdobím se ale stává počátek zimy. Štěpka ví, že bude muset s Pavlem trávit více času. Všimá si, jak moc zestárl. Jak je to možné? Čtenářům už je z autorova líčení jasné, že Pavlova nemoc nebude jen tak ledajaká, že jeho chřadnutí s onou nemocí úzce souvisí. Jen Štěpka stále neví celou pravdu. Je ale tak milosrdná, že má o svého muže strach, tím nás přesvědčuje o své neskutečné dobrotě. Mnohým čtenářům to může připadat až absurdní, že má o svého muže takový strach. Možná to byl autorův záměr, ukázat nám Štěpku v takové situaci, kdy se bojí, zda její muž není nemocen, ten ale stále nepřiznává pravý důvod svého chřadnutí. Štěpka se sice bojí, ale když na ni Pavel křičí, že mu nemůže pomoci, tak se dál

¹⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 214.

¹⁷ TAMTÉŽ: s. 229.

neponižuje. „*Nechceš-li si nechat pomoci, nechtěj. Prosit tě nebudu.*“¹⁸ Z tohoto komentáře je nám jasné, že Štěpka by svému muži ráda pomohla, ale když se nesetká s odezvou, zůstává hrdá a nevnučuje se. V duchu ji však stav jejího muže trápí, hlavně když vidí, s jakými obtížemi se hejtman pohybuje, začíná mít opravdový strach, že se něco děje. Vzpomíná na případ jistého muže, který zemřel a shledává mnohé podobnosti s tímto případem u svého muže. Nahlas to nechce přiznat, bojí se nepříjemné pravdy.

Z Pavla je nesnesitelný tyran. Co se mu může honit v hlavě? Může být nebezpečný? Vypadá to tak, že autor ještě nechce odkrýt jeho tajemství a jeho chování úplně, aby to mohlo dál gradovat. Štěpka už ztrácí nervy, křičí a hejtman se tomu jen a jen směje. Vyžívá se v tom, že může někoho mučit a je jedno, jestli je to člověk nebo pes. Možná se mu v hlavě honí takové věci, že když může mučit zrádná nemoc jeho, tak on může mučit ostatní. V této části knihy se už konečně dostává téma nemoci pořádně na scénu. Autor nám ukazuje nemoc v celé své hrůze, ale nějak podvědomě tušíme, že ona nemoc ještě neřekla své poslední slovo.

Štěpčině potupě však ještě není konec, při cestě do města si teprve sáhne na dno, když táhne svého muže a vidí pohledy všech obyvatel města. Díky této cestě se my jako čtenáři od autora konečně dozvídáme to, co už dlouhou dobu tušíme. Pavel má syfilis. Doktor to pozná podle příznaků jen pouhým pohledem. Zrádná nemoc je konečně na světě a začíná diktovat svůj příběh. Nemoc se neprojevuje jen blázněním a zlostí, ale hejtman umí být i milý, ale to opět jen z vlastní vypočítavosti. Je hodný jen proto, že něco chce. Tím, co chce, je víno. Jeho přání Štěpka vyhoví. „*A Štěpka, ztrápená únavou, se srdcem pukající lítostí, místo aby sršela vztekem proti příčině své hanby a svého ponížení, našla ve svém ztýraném nitru místo pro soucit k mrzáku, který se pohyboval vpřed jen s její pomocí. ... Ne, v tomto duševním rozpoložení nemohla, nedovedla mu nic odřici. Přikývla skoro ochotně, se smutným úsměvem v tváři. Aťsi pije. Bude pít aspoň doma. Zbývá mu na světě něco lepšího? Sotva. Kdoví, snad je to dokonce poslední přání, které mu vyplňuje.*“¹⁹ Autor nám Štěpku ukazuje jako člověka s bezmeznou citovostí. Je jí líto svého muže, s pukajícím srdcem mu víno slibuje, aby mu udělala alespoň nějakou radost, protože tuší, že to může být jedna z posledních radostí. A ani neví, jak dobře udělala. Pavel se kupodivu zklidnil a přestal všechny drezírovat. Ale jak dlouho to může vydržet? Vráti se zase jeho hrozná nálada? Co se mu

¹⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 236.

¹⁹ TAMTÉŽ: s. 255.

může honit hlavou? Autor nás stále udržuje v jakémsi napětí. Víme, že tento stav se může kdykoli změnit.

Autor nám chce asi ukázat nezdolnou Štěpčinu sílu a nakládá jí na záda další trápení v podobě smrti jejího otce. Na pohřbu jí přepadnou myšlenky, že místo jejího otce měl umřít Pavel. Je to možná hrozivá myšlenka, ale ve Štěpčině situaci celkem pochopitelná a myslím si, že jí to nikdo nemůže mít za zlé. Od smrti svého tchána neměl Pavel už nikdy klid. Šílenství nabíralo na obrátkách a začalo se v plné síle projevovat. Zjevoval se mu starý Kilián, jenž ho ujišťoval, že ho brzy také čeká smrt a Pavel se s ním donekonečna přel. Přes den to bylo dobré, ale bál se večerů. „*Usínat – není-li to totéž jako umírat?*“²⁰ Hejtman začínal mít strach ze své nemoci, kterou si předtím moc nepřipouštěl. Dochází mu, že smrt už na něj číhá. Cítí se sám, nikdo si s ním nechce povídat. Začíná se utápět v sebelítosti a strachu ze smrti. Autor nám zde ukazuje i kladnější stránku hejtmanova života, ukazuje nám, že i hejtman, který se téměř celý svůj život chová povýšeně, má lidské vlastnosti a cítí lítost nad svým životem.

Hejtmanova nemoc vrcholí, jen se vzteká a křičí, ale už je to v takové fázi, že si ho nikdo nevšímá a neposlouchá ho. Dalším zlomovým okamžikem je hejtmanův odjezd na povozu. Štěpku dostihne špatné svědomí. Ale proč vlastně? Vždyť ona za jeho nemoc nemůže. Je našťvaná na všechny okolo, že nic nedělají, rozdává rozkazy a vydává se hejtmana hledat. Leze za ním až na hřebeny hor, bojí se o něho. Najde ho až vysoko v horách. Je prochladlý a nemůže na nohy, Štěpka ho nese dolů na zádech a poznává děsivou pravdu. Chtěl se zabít, ale nedokázal to, je slaboch. Je šílený, osedlává si Štěpku, křičí hyje, slintá jí na záda. I v této chvíli je Štěpka silnou osobností a překonává veliký odpor ke svému muži. Sebere veškerou sílu, která v ní je a snese ho až dolů. „*Každý jiný na mém místě by ho shodil a nechal ležet.*“²¹ Autor nám ale ukazuje veškerou lidskost a dobrotu, která jen se ukrývá ve Štěpčině duši, její sílu, která jí donekonečna pomáhá překonávat útrapy života.

Tato příhoda Štěpku kupodivu nakopne, ona ještě všem dokáže, co v ní je. Všem je jasné, že hejtman je choromyslný. Jen blábolí a všechno ničí, to jediné mu dělá opravdovou radost. Uvědomuje si, že je na obtíž a to ho také těší. Jen ať se Štěpka stará. Ona se opravdu snaží a stará se o něj i o nemocnou matku. Pro někoho by to bylo příliš, ale ona je velmi silná a všechno zvládá. „*V jejich černých havraních vlasech se objevily*

²⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 271.

²¹ TAMTÉŽ: s. 290.

stříbrné nitky. Starost? Pravda, byla zdánlivě energická, neklesala na duchu, ale uvnitř se počínalo čehosi nedostávat. Ještě nějaký čas tohoto utrpení, ještě trochu málo, a ochabne i její nezdolná životní síla.“²² Jako by i sám autor viděl Štěpku na pokraji sil. Ta se ale musí potýkat s další rodinnou tragédií. Další smrt se dostavila, umírá její matka, ale hejtman je stále naživu. Mnohý čtenář by si v tuto chvíli řekl: „Tak a je to, to je Štěpčin opravdový konec.“ Ale nic takového, Štěpka se naučila přijímat život takový, jaký je a opět všechno zvládá. Ale co se asi děje v Pavlově hlavě? „*I ty mrtvá, Štěpko – dřív než já – já zůstanu! Ta stará rachota zavřela oči – hle – já nesmrtelný. Já ještě koukám – takhle!*“²³ Snad ho jeho bláznovství uchvátilo a myslel si, že nezemře, snad si myslel, že smrt začala kosit Štěpčinu rodinu a ona je teď na řadě. Ale to, co následovalo, by nikdy nečekal. Urážkou Štěpčiny matky svou ženu nahněval tak, že mu dala facku. Tím zjišťuje, že má Štěpka fyzickou převahu a ona tím získává páku, která na hejtmana platí.

Dalším důkazem Štěpčiny dobroty je její neustálá péče o hejtmana, který stále blázní, ale nezuří. Nenechá ho ani odvézt do blázince. Tam ho však odveze za jejími zády Jan. „*Přivezu ho zpátky. Nikdo mi ho nesmí vzít násilím. Nebude už dlouho živ. Víte, jak je chatrný. Ať zemře doma. Když jsem to s ním až dosud vydržela, teď už to také vydržím.*“²⁴ Štěpku zdobí až neskonalá lidskost. Autor nám ji zde představuje jako v tomto okamžiku snad i milující ženu, které se za nic nevzdá svého muže ani po tom všem trápení, které jí způsobil. Možná je to i proto, že už jí na světě nikdo nezbyl. Ale rozhodně si autor protiřečí, když v komentáři o Štěpce píše, že je sobecká, protože v příběhu ji líčí úplně opačně.

Konec. Smrt. Konečně se dostavila, Pavel zemřel, ani ho už Štěpka nedovezla domů, zemřel v blázinci. Konečně končí všechno trápení „*Štěpka v duchu prožívala události posledních měsíců. Viděla před sebou opět otcovu ztrhanou tvář, hejtmanův bláznivý útěk do hor, matčin pohřeb, jízdu za Pavlem do blázince. V monotónním doprovodu kol jako by žal a lítost ztrácely svou palčivost, zasmušilé zešeřivání jí vlévalo do žil svůj laskavý klid. Co zbývá člověku než přijímat události tak, jak za sebou jdou, bez trpkosti a bez zoufalství, byť byly sebekrušnější? Na minulosti se nedá nic měnit. Život letí vpřed. Ustavičně vpřed.*“²⁵ Štěpka konečně nachází smíření. A autor nám tímto úryvkem přináší největší poselství knihy, které by si měl uvědomit každý čtenář.

²² HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, s. 292.

²³ TAMTÉŽ: s. 294.

²⁴ TAMTÉŽ: s. 299.

²⁵ TAMTÉŽ: s. 305.

Život jde dál a nic už nelze změnit. Jediné čeho ještě Štěpka zalituje, je to, že Pavla bila, nelituje života s ním, ale toho, že na něj byla zlá. Tady je vidět, jak neskonale dobrým člověkem je.

Po pohřbu se jí konečně dostává svobody, stará se o svůj statek, který považuje za své vítězství. Práce jí přináší radost. Má celý život před sebou a třeba se ještě někdy těch vysněných dětí dočká.

Naděje, víra, nezdolná vůle, to je poselství, které nám Jaroslav Havlíček na konci této knihy sděluje. Ano, jeho příběhy jsou protkané nemocí a smrtí, ale ty v tomhle příběhu nehrály hlavní roli. Nemoc se vkrádala do příběhu postupně, krůček po krůčku, než se projevila ve své plné síle. Tím, co provázelo celý příběh, byly Štěpčiny myšlenky a touhy, které pro mě měly v tomto příběhu rozhodující roli. A vůbec nejvýše stála dobrota hlavní hrdinky a její poselství pro ostatní. Nejdůležitější je síla a vůle člověka, který když chce, překoná všechno. A takovou postavou Štěpka Kiliánová rozhodně byla.

4.2. Neviditelný

Další knihou, kterou se budu zabývat, je román *Neviditelný*, jež byl ve své první verzi napsán v roce 1935, ale vyšel roku 1937. Je to druhý Havlíčkův román a teprve tímto románem autor plně vstoupil do kontextu české literatury. Bylo jasné, že nový objev české literatury ve svých příbězích analyzuje především vznik výjimečných, zpravidla podivínských charakterů v sociální podmíněnosti maloměsta.

Havlíček svou tvorbou velmi často reaguje na své osobní, někdy až katastrofické, zkušenosti. *„Výsledkem úsilí po vyrovnání se s černí života a křivící společnosti, jejíž zatuchlost musel Havlíček vdechovat, je tak či onak celá jeho tvorba románová i povídková. Nejdůslednější však se nám tato umělcova snaha – vymanit se ze zajetí přízraků těžce nemocné, dožívající společnosti jejich zobrazením a drtivou analýzou – jeví právě v Neviditelném.“*²⁶ Svou tvorbou tedy autor ventiluje to, co ho v životě trápí a ze svých problémů je zvyklý se takzvaně vypsat.

Opět je příběh pojat jako historie života jednoho člověka, tímto člověkem je hlavní hrdina románu Petr Švajcar, který není zrovna vzorem všech ctností. Otázkou ale

²⁶ RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček*, s. 124.

je: „*Na čí straně stojí autor? Akceptuje Švajcarovo vysvětlení (učinil ho přece vypravěčem příběhu), že příčinou tragédie je Neviditelný, rodové šílenství a posléze výsměšný osud, stanovisko, které postrádá jakékoli etické hodnocení a stojí mimo dobro a zlo? Pak by ale nenechal svého hrdinu tak zcela a beznadějně svůj život prohrát.*“²⁷ Otázkou tohoto románu je především rozeznávat dobro a zlo. Můžeme však říct, že zlo tu není až tak absolutní. I sám Havlíček odmítá černobílý schematismus, a proto chce hlavního hrdinu vylíčit co nejvíce věrohodně. Sám o něm tedy říká: „*Vytvořit člověka jednoznačně zlého, to je příliš snadný úkol. Vlastně by to bylo nelidské. Švajcar musil mít v základě pravdu. Musil být práv vůči svému okolí*“²⁸ Všimněme si tedy, že hlavní hrdina není autorem považován za úplně negativní postavu. Možná proto mu na konci příběhu nedopřeje vítězství. Konec příběhu autor komentuje takto: „*Kdyby byl měl Švajcar zvítězit, byl by koncem románu d'ábelský škleb. Škleb však nebyl v programu, poněvadž není lidský. Lidské je utrpení. Petr Švajcar se musel trápit.*“²⁹ Sám autor tedy vidí jako jasné východisko jakési polidštění hlavního hrdiny. Nechává ho stoupat stále výš, aby mohl být o to větší jeho pád – jeho trest. Díky tomuto závěru se možná mnohému čtenáři Švajcara zželel a už ho nebude považovat za úplně záporného hrdinu. On se nám tak ale jeví v průběhu celého příběhu. Považujeme ho za bezcharakterního, tvrdého, cílevědomého muže, který si jde za svým cílem i přes mrtvolu. Vždy se snaží získat to, co si přeje, za každou cenu a je pro to schopen obětovat cokoli, v nejzazším případě dokonce i něčí život.

I přes všechny špinavosti a podlosti, kterých se v průběhu děje Švajcar dopouští, na nás tato kniha působí svou výjimečností. Není proto divu, že románu *Neviditelný* patří atribut umělecky nejdokonalejšího, metodicky nejčistšího a žánrově nejryzejšího Havlíčkova díla. Doslova je to vrchol Havlíčkovy romanopisecké virtuozity. Děj je opravdu promyšlený, autor má od začátku až do konce románu námět i fabuli pevně v rukou. Havlíčkovu jedinečnost uznává po několika letech i spisovatelka Jarmila Glazarová. „*Neviditelný je druhou knihou Havlíčkovou. Je to kniha ojedinělá v naší literatuře, strhující psychologické drama, které ob stojí v soutěži světové románové tvorby. My, kteří známe Neviditelného, jsme dodnes užaslí nad ponurou mohutností tohoto románu. A jak je nám hořko při pomýšlení, že nemohla najít nakladatele, že byla*

²⁷ MOLDANOVÁ, Dobrava: „*Pojetí zla v českém psychologickém románu*“ in Dvořák, 1994, s. 33.

²⁸ RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček*, s. 131.

²⁹ TAMTÉŽ: s. 131-132.

odmítána chladně a bez pochopení.“³⁰ Je vidět, že Havlíčkovu dílo bylo přes nespravedlivé počáteční odmítání postupem času doceneňováno.

Teď už k samotnému románu. Příběh začíná zprávou o úmrtí strýčka Cyrila Hajna. Smrt je nám tedy předkládána již v prvních řádcích knihy. Tato zpráva začne vyvolávat vzpomínky hlavního hrdiny. „*Všechno zlo, které způsobil ten nevinný viník, pěkně a soustavně se mi počalo objevovat při jídle, při práci, při usínání. Ne snad že by mohlo být zapomenuto! Nyní však strašidla vylezla z hrobů. Několik posledních let mého života mi leželo před očima.*“³¹ Vzpomínky jsou neúprosné a donutí hlavního hrdinu sepsat svou historii. Vrací se tedy o deset let nazpět do doby, kdy se začínal jeho příběh. Předtím ještě vzpomíná na své neradostné dětství v chudé rodině. Možná právě toto období se na Švajcarovi podepsalo do té míry, že se chce chudobě za každou cenu vyhnout. Proto studuje a svou cílevědomostí se dostane až do rodiny továrníka Hajna a brousí si zuby na jeho bohatství.

Do vily přijíždí Petr Švajcar 3. února roku 1925. Na tomto datu lze ukázat provázanost Havlíčkova života s jeho tvorbou, právě datum 3. únor je datem autorova narození. „*Kalendář nad mou hlavou ke mně promlouvá známým hlasem, hlasem prchajícího času, abych tak řekl. Třetí únor. Veliká černá trojka se sraženou hlavou. Nepřipadá někomu z vás trojka jako číhající, zlé zvíře? Všimněte si jen: ostrý zoban, nebezpečný dráp. Navykl jsem se dívat na trojku jako na číslici zlého osudu.*“³² Takto vnímá hlavní hrdina ono osudné datum, kdy vstoupil do rodinné vily Hajnů, s odstupem let. Ale všimněme si, že ze svého krutého osudu neobviňuje ani trochu sám sebe, nepřipouští si ani malý díl viny, neuvědomuje si svůj trest. Za příčinu všeho zlého považuje doopravdy kalendář a možná i nepřizeň osudu. Je dokonce přesvědčen, že do tohoto domu vstoupil ve špatný měsíc a ve špatný den.

Do svého budoucího domova se Petr Švajcar dostává po dlouhém přetvařování se před svou nastávající manželkou Soňou. Konečně dosáhne svého a je pozván do Hajnovy vily. Hned první večer se setkává s Neviditelným. „*Vešel! Sotva se může říci, že vešel! Ruce za zády, tváře nafouklé jako někdo, kdo předvádí nějaký šprým, dlouhý a pružný skok – ještě jeden pitvorný skok – opatrný pohled ke stolu. V celém záhadném chování jediná průzračná snaha: zůstat nepozorován. Vlastně se mu to podařilo.*“³³ Petr tomu nerozumí, neví, co to znamená. Hajn mu to vysvětluje. Je to jeho bratr Cyril, který

³⁰ GLAZAROVÁ, Jarmila: „*Před dvaceti léty*“ Plamen, 1963, č. 4., s. 129-130.

³¹ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 7.

³² TAMTÉŽ: s. 9.

³³ TAMTÉŽ: s. 70-71.

nikdy nebyl normální, nemá zdravý rozum. Ale není to první případ šílenství v jejich rodině. Šílená byla už i Hajnova matka. To je ten důvod, proč to Soňa Petrovi neřekla, stydí se za tyto dva případy šílenství v rodině. Nemoc se nám tedy postupně zaplétá do příběhu a je jasné, že si asi jen tak nedá pokoj. Ti, kteří znají Havlíčkovu tvorbu, rozhodně vědí, že si nemoc krutě pohraje s osudy hlavních hrdinů. Otázkou je, proč se obyvatelé domu Neviditelnému podřizují? Proč s ním hrají tuto hru? Nejpravděpodobnější vysvětlení je takové, že nechtějí problémy. Nechtějí, aby strýček zuřil. Ale možná právě touto hrou strýček opravdu dospěl k tomu, že je neviditelný a věří tomu. Obyvatelé domu ho v jeho domněnce podporují a tím ho ještě více vrhají do světa šílenství. Největší podíl na tom má asi prateta, která nechce dopustit, aby byl Cyril odvezen do blázince.

Petrovi se honí v hlavě nepěkné myšlenky. *„Bylo mi jako obchodníku, který teprve při dodání zboží shledal, že byl trochu ošizen na jakosti. Takovou důležitou věc jsem se dozvěděl teprve tenkrát, když už – jak se říká – je ruka v rukávě! Uvažoval jsem. Jak bych se byl asi zachoval, kdybych byl znal případ Neviditelného již před půl rokem? Nebyl jsem si tím zcela jist, ale zdálo se mi, že bych se byl tak horlivě nenamáhal o zpevnění svazku se Soňou. Ve svých snech o budoucnosti jsem toužil kromě po bohatství především po šťastné a zdravé rodině.“*³⁴ O lásce tu tedy nemůže být řeč. Vidíme, že Petrovi jde jen o vlastní prospěch, o vlastní bohatství, o to, aby měl vlastní rodinu. Ostatní mu jsou ukradení, jsou tu jen proto, aby mu zprostředkovali jeho šťastnou budoucnost, nic jiného ho nezajímá. I svou budoucí ženu přirovnává pouze ke zboží, k věci, která by nemusela mít první jakost a dokonce by mohla být i kazová.

Sonin vztah ke strýčkovi je velice zvláštní. Nemá ho ráda, dokonce se ho bojí. To vše je kvůli příhodě, jež se jí se strýčkem stala. Koupala se v bazénu a strýček na ni sáhl. Od té doby z něho má panickou hrůzu. Poté, co Soňa Petrovi tento příběh dopoví, má migrénu. Petr se jí snaží rozveselit, ale ona o to nestojí. Petr se najednou bojí, že vypadl ze své role. *„Když jsem se však chvíli procházel po svém pokojíku, již jsem se na sebe mrzel, že jsem mezi sebou a Soňou způsobil takové rozladění. Bylo jisté, že jsem dnes poněkud vyšel ze své role. Pozor, Petře! Pozor! Říkal jsem si. Svou věc si vyhrál opatrnou poziční hrou, vrať se zas k osvědčenému způsobu, zanech všech bláhovostí! Zde jsou velmi vnímaví lidé, mohli by snadno uzřít prázdno v tvém srdci!“*³⁵ Zde opět vidíme, jak Švajcar přemýšlí, jak vypočítavě si počíná, aby dosáhl sňatku se Soňou a nic

³⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 88.

³⁵ TAMTÉŽ: s. 100.

mu to nepřekazilo. Nechce si připustit neúspěch, a proto se přede všemi přetvařuje a hraje svou roli. Jediné, co mu nelze vytknout, je přiznání, že v jeho srdci nic není. Sám ví, že má v srdci prázdno. Soňa velice ostře reaguje na každé setkání se strýcem. „*Soňa rázem bledla, ztrácela dobrý rozmar i vtip, zmlkla, zasmušovala se, Marně jsem si ji dobíral pro její nervozitu. Ať se snažila, jak chtěla, nedovedla svou slabost překonat.*“³⁶ Pokaždé Soňu dostihne migréna. Že by snad byla také nemocná? Petr je vyveden ze svého klidu. Když chce Soně ukázat kavku, tak zase velmi nepřiměřeně reaguje, nesnáší zvířata. To je další věc, která Petrovi začíná vrtat hlavou. „*Hajnova dcera nesnáší právě tak dotek ptáka nebo kteréhokoli nevinného chlupatce jako Hajnův choromyslný bratr!*“³⁷ Mohla by snad být nějaká souvislost mezi bláznivým strýčkem a jeho neteří? Mnohým čtenářům už je jasné, že tyto podobnosti nebudou jen tak bezvýznamné. Petr přiznává, že je nakažen Soninými podezřeními. Ale s ohledem na svatbu a jiné starosti na to pozapomíná.

Zlomovým okamžikem pro všechny členy rodiny je svatba. Soňa se konečně dočkala a vdává za svou lásku. Petr dosahuje svého, přiznání se do bohaté rodiny a splní si svůj sen, za který je ochoten obětovat cokoli. Hajn vdává svou jedinou dceru za muže, který je z oboru a dokáže vést jeho továrnu. A strýček Cyril si může znovu užívat svou neviditelnost před všemi hosty, kteří se účastní svatby. Zdá se, že je všechno v nejlepším pořádku a všichni mají důvod k radosti. Vypadá to jako naprostá idyla. To by ovšem nesmělo být strýčka Neviditelného, který se opije a dělá si z ostatních srandu. Nejhorší je ale okamžik, kdy se novomanželé ve svém pokoji chystají na svatební noc a v koutě je schovaný strýček Cyril. Petrovi to připadá směšné, ale Soňa je z toho zoufalá. Opět přichází bolest hlavy. Neviditelný ale novomanžele pořád sleduje. Nejhorší potupou je pro Soňu okamžik, kdy se v ložnici svléká a on ji pozoruje, Soňa je z toho deprimovaná. „*Nikdy již na sebe nebudu moci pohlédnout do zrcadla, abych přitom neviděla vedle sebe ty idiotské, nadšené oči. Obrací se mi žaludek, vzpomenu-li na to. Péťo! Již nikdy nechci být před tebou nahý! Neměla jsem to za ošklivé, nestyděla jsem se, teď se však stydím!*“³⁸ Soňa tedy dochází k radikálnímu závěru, díky tomu, že ji viděl Neviditelný, se odmítá svlékat i před svým mužem. Petr je celkem v klidu, když však vidí, že strýček Cyril zase slídí v jejich poschodí, začíná ztrácet nervy. „*Dostal jsem vztek. Byl vlastně přece jen on jediný příčinou mých trampot. Rušil můj domácí*

³⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 114.

³⁷ TAMTÉŽ: s. 121.

³⁸ TAMTÉŽ: s. 160.

klid. Dosud jsem ho celkem dobře snášel, nyní mi s ním však počala přecházet trpělivost.“³⁹ Petrovi však vůbec nevadí, že strýček obtěžuje jeho ženu. Jediné, co ho znepokojuje, je to, že mu ruší rodinný klid a jeho cestu na vrchol, že by mu mohl překazit sen o šťastné a velké rodině. Soňa už totiž trpí paranoiou, nevěří, že je zamčeno, žije v neustálém strachu. Poslední kapkou je, když Petr zjistí, že Neviditelný píše o znásilňování žen a kreslí si k tomu obrázky. To už je i na Petra moc a snaží se přesvědčit Hajna, aby dali strýčka do blázince, prateta to však nedovolí a to se stává celé rodině osudným. Chystají tedy odjezd Soni, ale k ničemu takovému už nedojde. Vše je ztraceno! Nemoc opět přichází na scénu! „*Tyto tři dny stačily k tomu, aby Soňa prohrála celý život. Když dostala do rukou odpověď, bylo již pozdě.*“⁴⁰ Takto rychle se dostavilo rodinné šílenství. „*Tak se počala Sonina plavba po oceánu šílenství.*“⁴¹ Během pár dní je vše jinak. Přímý kontakt s Neviditelným Soňa neustála, myslí si, že ji znásilnil, odmítá Petra. V této fázi příběhu ještě můžeme zaznamenat určitý Švajcarův soucit se svou manželkou, dosáhne svého a docílí, aby byl Cyril odvezen do blázince. Vše začíná být zase v pořádku. Je nám ale jasné, že jakmile by mohla začít idylka, přichází další rána. Nemoc si opět krutě pohrává s osudy celé rodiny, nejvíce však ovlivňuje osud hlavního hrdiny. Přichází Sonino těhotenství. Pro Petra je to úžasná zpráva. „*Budu svému dítěti dobrým otcem. Vše mu obětuji...Jak já ho vychovám! Nejdříve ho budu mít k čistotnosti a jemnosti, pak k pravdomluvnosti, k hrdosti a statečnosti, nakonec k píli a studiu. Pomalu, moudře budu mu odměřovat ze svých zkušeností. Učiním ho tvrdým a odolným, jak jen muž má být.*“⁴² Ta hrdost, ta láska, se kterou Petr přemýšlí o svém budoucím potomkovi. Kde jen se to v jeho srdci bere? Dítě, které je na cestě je jediným tvorem, ke kterému cítí hlavní hrdina sympatie a dokonce i lásku. Ale Soňa jeho radost nesdílí, jen pláče. Myslí si, že je dítě Cyrilovo, nechce ho. Zde už je jasné, že něco není v pořádku. Soňa to má v hlavě popletené a nikdo jí nemůže vysvětlit, že Cyrilovo dítě to být nemůže. Zde se příběh láme a Petr už netají nenávist ke své ženě. „*Och, to její ohavné přiznání! Otcem mého dítěte ten hnusný břichatý blázen! Hněval jsem se na Soňu. Hněval? Ne, to je málo. Klidně bych mohl říci, že se mi prostě zošklivila. Ne snad, že bych byl na jediný okamžik uvěřil jejím domněnkám... Týkalo se to však mého syna. Ještě se nenarodil, a už ho jeho matka*

³⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 165.

⁴⁰ TAMTÉŽ: s. 175.

⁴¹ TAMTÉŽ: s. 176.

⁴² TAMTÉŽ: s. 209-210.

urazila. Týkalo se to nás dvou, jeho a mne. Nás dva, zbaběle, nestydatě pošpinili.“⁴³ Je jasné, že Petrovi už je osud jeho ženy ukradený. Jediné, co ho zajímá, je jeho dítě a nechce připustit, aby ho někdo pošpiňoval svými hloupými řečmi. Sebe a své dítě už chápe jako celek. Konečně se začíná naplňovat sen o jeho rodině, dočká se svého dědice.

Soňa se ale chová divně, její nenávist ke strýčkovi rázem mizí, začíná se o něj zajímat, lituje své zaujatosti proti němu. Ale proč? Možná nám autor naznačuje, že se Soňa začíná Cyrilovi podobat. Dalo by se říct, že se s ním téměř ztotožňuje. Petr nechápe, co se to děje. „*A Cyrila si vzala do hlavy. Vzala si ho do hlavy svým zvláštním, nevyzpytatelným způsobem. Dnes ovšem, kdy to vše je minulostí, chápu velmi dobře všechny souvislosti, tehdy jsem však ještě nechápal.*“⁴⁴ V tento moment si snad už každý čtenář dá jedna plus jedna dohromady a dojde mu, že nemoc ve vile Hajnů ještě neřekla své poslední slovo. Ale Petr ještě netuší, co se bude dít. Chystá obnovení manželského soužití se svou ženou. Soňa se brání a dokonce křičí. To už je na Petra moc, je uražen. Další část příběhu, kde vidíme sebestřednost a absenci citů u hlavního hrdiny. Soňa je naopak najednou úplně jiná, stále si s tetou povídá jen o strýčkovi a všechny své koníčky, které měla vždycky ráda, zanedbává.

Petr nedobře snáší nevšímavost své ženy. „*Jsem velmi citlivý na jakákoliv opomíjení, těžce snáším urážky. Nejsem však z těch, kteří po utržené ráně zalezou do kouta a tam se buší do prsou a tiše nařikají. Mít málo lásky, to není nic pro mne. Nežli málo, raději nic. Raději nic – pravím. Švajcaři dovedou ukázat zuby, když je třeba.*“⁴⁵ On lásku dávat nemusí, ale musí ji dostávat. To je další důkaz toho, jak je Petr ješitný a necitlivý. Nenechá si to líbit a začne Soně nařizovat domácí práce. Je k ní velmi strohý, ale je pravda, že hrubý k ní není nikdy. Jeho chování se však nelíbí starému Hajnovi. Soňa si žije ve svém světě, u večeře je nervózní, vidí strýčka Cyrila. Pokaždé, když něco spadne, myslí si, že je to právě strýček Cyril. Soňa už dokonce věří, že strýček doopravdy vynalezl lektvar neviditelnosti a žije s nimi v domě. Sděluje to i služebnictvu, ale upozorňuje na to, že je to tajemství. Začíná se chovat jako dítě, svému otci tropí samé neplechy. „*Hajnovi byla odstavována židle, když si sedal, byla mu sypána sůl do černé kávy, cvrnkáno mu zespoda do novin, které si otevřel. Stával se opatrným a přitom nesmírně komickým. Šlo-li Soně o to, aby ho zbavila důstojnosti, pak*

⁴³ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 215.

⁴⁴ TAMTÉŽ: s. 221.

⁴⁵ TAMTÉŽ: s. 236.

*se jí to povedlo dokonale.*⁴⁶ Soňa se chová bláznivě a tím svého otce ničí. Ten už ani nechodí do továrny, má strach, že se zlo vrací v jiné podobě, že rodinné prokletí pokračuje a má jinou tvář. Petr si však stále myslí, že je to jen Sonin vzdor vůči jeho zákazům a příkazům. *„Dnes, když se dívám zpátky na tehdejší děje, nemohu pochopit, jak jsem mohl – jak jsme všichni mohli být po takovou dobu slepí. Nechápu, jak jsem mohl pořád ještě od budoucnosti očekávat nějaké zlepšení, nějaké vítězství.*⁴⁷ Až s odstupem tolika let Petrovi dochází to, co už mnozí čtenáři nějakou dobu tuší. V tomto okamžiku je už totiž jasné, že je všechno ohledně Sonina zdraví ztraceno.

Sonin zdravotní stav se nezlepšuje, vyvádí, hraje hlučně na klavír. Ani doktor ji nedokáže přesvědčit, že dítě není Neviditelného, a že Neviditelný opravdu nemohl utéct z ústavu. Soňa má svou vlastní pravdu. Hajn už je zoufalý, vyčítá vše Petrovi. *„Nezávidím vám, člověče, který nemáte srdce! Jste proti mně nesmírně chudý, přes všechny zdánlivé výhody své chladnokrevnosti.*⁴⁸ Snad už i tchán našeho hlavního hrdinu prokouknul? Zdá se, že pozoruje Petrovo chování, které určitě neodpovídá zamilovanému mladému manželovi, jenž se strachuje o zdraví své manželky. O to se opravdu nebojí, to je mu celkem jedno. Má obavy jen a jen o zdraví svého nenarozeného potomka. Ptá se dokonce i doktora, zda by mohlo být jeho dítě v ohrožení. Soňu stále někdo hlídá, aby něco neprovedla. Ona sama už nechce být s Petrem v ložnici, stydí se, nechce se před ním svlékat. Jemu je to ale úplně jedno. *„Nepostrádal jsem Soňu. Jen to tajemné, skryté dítě, které s sebou odnesla, mi scházelo. Škoda, že nebylo možno je odtrhnout od jedovatého mateřského stromu!*⁴⁹ Bylo mu jedno, kde je Soňa, dokázal se strachovat pouze o své dítě. To byl jediný tvor, k němuž cítil nějaký cit. Soňa už pro něj nebyla ničím jiným než jedovatým stromem, který by mohl otrávit jeho ještě nenarozeného potomka. Petr má jen jediný cíl a tím je narození jeho dítěte, matka je na druhé koleji, ta už není vůbec důležitá.

Když se k hlavnímu hrdinovi otočila zády manželka, usmyslí si, že jako ženu získá služebnou Katy a jde si za svým. *„Katy stála u okna a bojovala se svou uděšeností... Byla po pás obnažena. Neučinila ani sebemenší pohyb, aby zakryla hroty svých nader. Nepromluvili jsme nikdo ani slova. Šel jsem až k ní. Zvedl jsem ji do náručí jako pírkó... Mlčky jsem ji donesl do ložnice.*⁵⁰ Je vidět, že se Švajcar neštítí ničeho.

⁴⁶HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 251.

⁴⁷TAMTÉŽ: s. 254.

⁴⁸TAMTÉŽ: s. 267.

⁴⁹TAMTÉŽ: s. 275.

⁵⁰TAMTÉŽ: s. 293.

Vůbec mu nevádí, že v domě svého tchána a své ženy svádí služebnou. Naplňuje jen své potřeby a neohlíží se na své okolí. Nikdy ho netrápí špatné svědomí. Netrápí ho, že ho zaměstnanci v továrně nemají rádi jako svého šéfa, nesnaží se s nimi vycházet dobře. Je spokojený, protože mu Hajn továrnu předal a on si může dělat, co chce. Nemá ani strach a zábrany dovádět ve vile s Katy. Dokonce ho neodradí ani okamžik, kdy je Soňa vidí. Jí už je to ale jedno, Petra nemiluje, říká o něm, že je špinavý. Nemoc už je v takové fázi, že opravdu věří tomu, že je Cyril s ní a prožívají spolu vztah. Nehněvá se ani na Katy, jen nechápe, jak může s takovým člověkem být. Těší se, až si spolu s Katy budou o milencích vyprávět. Autor nám zde ukazuje, že Soňa už nejspíš svého manžela prokoukla, jak jinak by bylo možné, že o něm tak mluví? Asi jen v tomto ohledu jí zrádná nemoc otevřela oči a ona konečně vidí, jaký je Petr doopravdy.

Věrnost a nevěra Soně stále vrtá hlavou, zamyká se v pokoji. Je naprosto nezodpovědná, nechová se jako budoucí matka, která dbá na zdraví svého potomka, sedá si na okno a promlouvá k Cyrilovi. *„Kdybych věděla, že mi jednou ublížíš, že budeš takový jako ostatní, že mě zradíš – víš, co bych udělala? Dívej se se mnou, dívej se tam dolů. Je tam tma a je tam zima. Skočila bych rovnou dolů, kdybys mě přestal milovat. Jistěže bych skočila.“*⁵¹ Všechno slyší Petr a Hajn, kteří stojí za dveřmi. Oba jsou zelení strachy, oba se bojí o to své dítě. Petr vyrazí dveře a zachraňuje Soňu z okna. Nejspíš z rozrušení začíná porod, Soně a Petrovi se narodí chlapec. Petr je šťastím bez sebe, je pyšný na svého potomka. *„Bylo mi, jako bych rostl. Nohy jsem měl pod sebou silné a těžké. Tak nebo onak, právě byl počat můj rod, a výsledky mé píle a Hajnovo bohatství mu měly být odkazem. Pyšně jsem se usmál, hlavou jsem dosahoval nebes.“*⁵² Konečně se Petr dočkal a stává se otcem, započíná se nová generace Švajcarů. Jedinou vadou na kráse okamžiku je Sonina nemoc a její chování. Volá Cyrila ke svému dítěti, které stále považuje za jejich dítě. Je jasné, že mateřství tuto zlou nemoc nepokořilo, Sonin stav je vážný. Má vytvořený svůj myšlenkový svět a v něm žije. Petra nechce k dítěti pouštět. *„Nikdy jsem nesměl své dítě vzít před matkou do rukou. Ihned se dala do křiku: ‚Vezměte mu je! Ublíží mu! Je to Petr, je zrádný! Nevěřím, že by k němu mohl být také dobrý. Nemiluje nikoho, nemiluje ani děti!‘ Rozpačitě jsem je pouštěl. Nebylo v mém zájmu, aby se rozrušila. Když matka pláče, dítě si to odnese. Nevraživě jsem odcházel, povýšeně se usmívaje.“*⁵³ Je až s podivem, jak moc Soňa do Petra vidí,

⁵¹ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 317.

⁵² TAMTÉŽ: s. 325.

⁵³ TAMTÉŽ: s. 328.

téměř vše, co říká je pravdivé. Mnozí z řad čtenářů by s ní hned souhlasili. Jediné, v čem se plete, je Petrova láska k tomuto dítěti. Je pravda, že ostatní děti určitě v lásce nemá, ale pro svého malého Péťu by se rozkrájel, je to jediný tvor, ke kterému je schopen cítit lásku. Ale to si Soňa neuvědomuje, protože za otce svého dítěte neochvějně považuje Neviditelného. Petr naopak ve prospěch svého dítěte dělá vše. Raději se stáhne z dohledu, aby svou ženu nerozrušil a ona si nevybila vztek na jeho dítěti, ale jak nám autor ukazuje, Soňu už nemůže vystát. Avšak stále si uvědomuje, že jako matka se musí o jeho dítě starat, proto raději ustupuje, ale z tváře mu nikdy nemizí jeho povýšený úsměv. Myslí si, že ho nemůže nic ohrozit.

Petr žálí na svého syna i na blázna. Uráží ho, že je jeho syn řečmi pomatené přisuzován Neviditelnému. Soňa si ale trvá na svém, dokonce dítě málem upustí, když ho chce položit do náruče Cyrilovi. Je tedy pod neustálým dohledem, avšak stejně to nepomáhá. Strká dítě pod postel, chce ho tlouct. Dochází to až do takové fáze, že svého syna tedy nechce, když ji vůbec neposlouchá. Štítí se ho, nikdy ho nepřebalí. Zvláštní ale je, že i tak ho bezmezně miluje svou šílenou láskou. Když mu dává drobký z rohlíku, tak už musí Petr chtě nechtě zakročít, to se ale Soňe nelíbí. Jestliže dítěti pomáhal Petr, už ho nechce. Myslí si snad, že by mohl její dítě pošpinit? Je to opravdu zvláštní jednání. Autor nám zde nejspíš ukazuje, že nenávist není jen výsadou hlavního hrdiny, že ji obstojně zvládá i Soňa. Ta ale nepřestává dělat se svým dítětem vylomeniny, nutí ho sedět, lítá s kočárkem po parku. Když s ním vyleze na zídku, Petr už opravdu ztrácí trpělivost. Soňa chlapce pouští a ten padá na zem, naštěstí se mu nic nestalo. To už je ale pro Petra poslední kapka. „*Tak. A nyní dost. Již je nedostane... Již nikdy své dítě nedostane.*“⁵⁴ Nikdo se nemůže hlavnímu hrdinovi divit, měl již dostatečně dlouhou trpělivost. Má zdravý rozum a je dobře, že se konečně odhodlal k takovému kroku. Horší je, že matka své dítě hledá, má k němu své nesmazatelné pouto. Petr Soňu neuváženě zamkne v pokoji, ta přímo běsní. Doktor nařizuje odstranit všechny ostré předměty a dokonce dát na okna mříže. Soňa nepřestává vyvádět, dostavují se další Petrovy obavy. „*Nešlo však jen o mne, šlo především o malého Péťu. Může psychóza obav, úzkosti, ošklivosti, zdrcení, vládnoucí domem, zůstat bez vlivu na jeho duševní zdraví?*“⁵⁵ Nepřehání už Petr svůj strach, nezveličuje všechny příhody, které se v domě dějí? Možná je jeho péče přehnaná, ale vzhledem k rodinné anamnéze se asi nikdo nemůže jeho obavám divit. Vždy chtěl pro své děti udělat cokoli, hlavně

⁵⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 345.

⁵⁵ TAMTÉŽ: s. 351.

jim zajistit pohodové dětství, které on sám nikdy neměl. Vyčítá si, že právě ono šťastné dětství svému potomkovi nemůže tak zcela dopřát.

V návalu strachu o budoucnost svého syna dochází Petr k názoru, že Soňa musí z domu. Svě smýšlení si odůvodňuje pokojným dětstvím pro malého a prospěchem pro všechny ostatní obyvatele domu. Tomu ale mnozí z řad čtenářů nemohou věřit. Petr nikdy nemyslel na prospěch ostatních lidí a nedá se věřit tomu, že by se až tak moc změnil. Jde mu především o sebe, o svůj život. A je jasné, že od té doby, co se mu narodil syn, neopomíná ani jeho osud. Jak už bylo zmíněno, je to pro něj nejdůležitější osoba jeho života. I přes Sonino stále větší bláznění to Hajn rozhodně nedovolí. Petr je stále tvrdší a zamračenější. „*Co mi bylo platné, že továrna byla v mých rukou, že kamkoli jsem sáhl, vznikl hmotný rozkvět, co mi byla platná má víra v sebe, má švýcarská slova muže, jenž se vyšinul, když má přebytečná pšenice mi hnila v sýpkách, když mé truhlice se zlatem byly prolezlé červy? Dům se mi stal tak protivným, že při vstupu do domovní chodby jsem se již zalykal vztekem. Každý, kdo se mnou přišel do styku, musil zakusit mé rozmary.*“⁵⁶ Poprvé začíná hlavní hrdina pochybovat o tom, že je továrna až tak moc důležitá. Že by si konečně začal uvědomovat i jiné hodnoty než jen bohatství a moc? Nejspíš mu dochází, že ta jeho cesta na vrchol nebyla až tak jednoduchá a přinesla mnohé oběti. Dohání ho vztek, jenž je nejspíš reakcí na ne příliš povedený život, který nevychází podle jasného počátečního plánu. Vidí, že rodinné šílenství mu stále hází klacky pod nohy.

Sonina nemoc vrcholí, je jasné, že je v ohrožení života. Nepozorovaně se dostane až k půdnímu okénku a chce skočit, na poslední chvíli ji zachrání služebný Filip. Místo zděšení přináší Petrovi tato informace nepěkné myšlenky. „*Kdyby byl Filip nepřišel včas... Představoval jsem si, jak by se bylo vše hladce odbylo, jak by byl v domě konečně klid, jak by Pétovi a mně nastal nový, lepší život!*“⁵⁷ Tyto myšlenky jsou opravdu černé. Chce zajistit svému synovi hezké dětství a je za to schopen obětovat život jeho matky. Trochu drsné buď anebo, ale s ohledem na Petrovi city, nám může být jasné, jak to celé dopadne. Soňu on přece nikdy nemiloval, jedinou láskou jeho života je jen a jen jeho syn. Petr stále uvažuje o tom, že nechá Soně odemčené dveře, aby mohla svůj plán dotáhnout do konce. Vždyť odemknout dveře přece není hřích. Vše omlouvá svým otcovstvím, tím si kryje své svědomí. Nechce se zbavit jen Soni, ale bojuje i s neviděným Neviditelným, jež je ukryt v Sonině šílenství. „*Tento boj s neviděným*

⁵⁶HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 355.

⁵⁷TAMTÉŽ: s. 359.

*Neviditelným, který je v podstatě Švajcarovým bojem o to mít vlastní osud a osud svého syna ve svých rukou, ho v posledku vede k tomu, že se zbaví i tohoto neviděného Neviditelného, který vstoupil do domu v podobě Sonina šílenství. Neviděného Neviditelného se zbaví tím, že Soně uvolní cestu k sebevraždě, a to navíc tak, že vina za to padá na pomocníci v domě Katy.*⁵⁸ Opravdu Soně odemkne dveře, na rozloučení se na ni dlouze zadívá a rychle odjíždí do továrny. Svědomí ho dohání, stále čeká na zazvonění telefonu, to po nějaké době přichází. Ano, smrt konečně vstoupila na scénu a Soňa si vzala k sobě. Vrací se do vily, působí opět tvrdě, ale v mysli si uvědomuje, že jeho myšlenky by mohly být zrádné. „*Připadal jsem si jako generál po bitvě, již vyhrál s děsnými ztrátami.*“⁵⁹ Petr si uvědomuje, že jeho vítězství není vůbec radostné, že sice získal, ale také na své pouti hodně ztratil. Je to tedy vlastně vítězství? Nečeká na něj ještě nějaká prohra?

Katy si vyčítá, že ona může za Soninu smrt, vše chce vykompenzovat péčí o malého Pěťu. Soňa je pohřbena, Petr vzpomíná, jak dlouho to celé trvalo, jaké bylo rozpětí mezi prologem a epilogem společného života ve vile. „*Časové rozpětí mezi oběma daty – šestnáct měsíců. Šestnáct měsíců zoufalých obran a ještě zoufalejších výpadů! Nejdříve jsem zápasil proti bláznovství ve jménu zdravého rozumu, pak za dítě a nakonec za smrt. Je na čase, aby se začala má vlastní historie!*“⁶⁰ Neuvěřitelně krátká doba na tolik událostí. Petr si uvědomuje, že to byly zoufalé měsíce, ale stále nepřestává doufat, že teď už bude všechno v pořádku. „*Kolo mého štěstí se začalo roztáčet... Konečně! Neřekl jsem nesčíslněkrát, že mé odvážnosti, mé krutosti měly jediný cíl, získat pro sebe kousek štěstí?*“⁶¹ Petr své činy ospravedlňuje tím, že chtěl získat kousek štěstí. Ale opravdu se dá kousek štěstí vykoupit za takovou míru neštěstí? Jeho špatné chování se nedá jen tak něčím ospravedlnit. On ale věří, že ty věci byly nutné, aby mohl být konečně šťastný i se svým synem. Myslí si, že teď už je nic zlého nemůže potkat.

Do domu Hajnů se opět vrací smrt. Po pěti měsících následuje svou dceru Hajn, jehož teta Karolína přežívá jen o půl druhého roku. Teď už může Petrův život pokračovat bez jediného mráčku, ale Hajn zanechal závěť. Nevěřil Petrovi, proto se stává jediným dědicem jeho majetku jeho vnuk Petr Švajcar, jeho zeť je pouze opatrovníkem tohoto jmění a skládá účty sirotčímu soudu. Vždyť Petr přece chce to samé, ale Hajn si vše pojistil zákonem. Náš hlavní hrdina tedy nemá vůbec nic, mezi

⁵⁸ NOVOTNÝ, Jaroslav: „*Ne-vidění v románu Jaroslava Havlíčka Neviditelný*“ in Fulka, 2009, s. 31.

⁵⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 365.

⁶⁰ TAMTÉŽ: s. 370.

⁶¹ TAMTÉŽ: s. 373.

řádky poslední vůle si vlastně může přečíst poselství, že se už nikdy nemůže oženit – nic by si totiž do nového manželství nepřinesl. Později si z toho Petr dělá legraci, přece jen chtěl tento majetek pro svého syna a to se mu vyplnilo. „*Smál jsem se. Tenkrát jsem se ještě smál. Však mě brzy smích přešel. Však mě brzy a navždy přešel můj poslední smích!*“⁶² Tušíme, že příběh ještě není u konce, snad bude hlavní hrdina potrestán za všechno, co doposud učinil. Něco nám říká, že tato Hajnova poslední vůle bude mít nějaký dopad na osud hlavního hrdiny a jeho syna. Petr ale ještě nic netuší. Velmi miluje svého syna, rozmazluje ho. Považuje ho i s Katy za takovou malou rodinku. Jenže nemoc se opět vrací, nedá si pokoj. Malý Pěťa má rýmu, je unavený, bolí ho hlava. Petr má strach, je úplně zoufalý. A má být proč, jeho syn má zánět mozkových blan. „*Seděl jsem s rukama na kolenou, hleděl jsem lékaři vytřeštěně do očí. Nemohl jsem ze sebe vypravit ani jediné slovo. Zoufalství mi stoupalo do hrdla. Svět – pokoj – měnil se v kymácející se loď, podlaha se bortila, padal jsem dolů – do nicoty, bez konce jsem padal.*“⁶³ Poprvé ve svém životě zažívá Petr takovou bolest a bezmoc. Může ztratit to jediné, co kdy miloval. Vyhlídky totiž nejsou vůbec dobré, jen málo pacientů se z této nemoci dostane a většina vyléčených končí hůř než smrtí. „*Nemoc bere Petru Švajcarovi jednou ranou vše, co mu zbylo. Odnáší do zákulisí všechny jeho sny, všechna přání, nenechá mu nic, po čem toužil, a navíc je tímto ubohým nic svazován, spoután, stává se jeho sluhou.*“⁶⁴ Už snad ani nemá cenu bojovat, ale Katy se nedá odradit a bojuje o Pěťův život. Jenže Švajcar stále není pokorný, jen se hněvá. Soudí, že všechny oběti byly zbytečné, když on sám je nakonec povalen. Dítě je zachráněno, ale jeho rozum ne. Je zde další dědic rodinného šílenství! Nemoc nevydržela spát dlouho, nemoc bere Petrovi všechny naděje a sny, které kdy měl. „*Ta závěť, to byl můj ortel. Stal jsem se sluhou dítěte bez rozumu, jmění, které jsem uchvátil, statky, jež jsem získal, jsou jeho statky. Nikdy nedosáhne zákonitě oprávněnosti disponovat svým bohatstvím. Poselství z hrobu bylo přetvořeno v strašlivou pomstu. Byl jsem učiněn galejníkem na své vlastní lodi. Mé dítě je uschlou haluzí. Pochopil jsem význam slova peklo. Hle, dědic mého jména, mého přičinění, mých podniků! Mé jařmo je otrocké. Povleču je do smrti a povleču je marně.*“⁶⁵ Hajnovu závěť tedy Petr vnímá jako pomstu, jako ortel, nad kterým dohlížel ještě někdo jiný. On už nikdy nemůže nic změnit na svém životě, nebude mít nikdy zdravé děti a šťastnou ženu. Touto pomstou je přikován do smrti

⁶²HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 376.

⁶³TAMTÉŽ: s. 387.

⁶⁴BÁRTOVÁ, Jana: „*Nemoc a smrt - na scéně*“ in Dvořák, 1994, s. 108.

⁶⁵HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 390.

k nemocnému synovi a jeho majetku. Nevnímá tento osud jako trest, stále si myslí, že je to jen pomsta.

Pěťa není a nikdy nebude jako ostatní děti, i když by za to Petr obětoval cokoli. Jeho syn neumí ani pořádně chodit, mlaská, neví, co je to slušnost, je nezpůsobný, nečistý. Katy se mu však neustále věnuje, splácí tím svou neexistující vinu na Sonině smrti. Ale Petr se ho štítí. Štítí se ho tak moc, jak moc ho kdysi miloval, nepovažuje ho ani za člověka, přirovnává ho ke zvířeti. Dokonce ho považuje i za horšího než byl Cyril Hajn, ten měl alespoň ctižádost, věřil, že je neviditelný, měl něco rád. Pěťa nemiluje nic, o nic nemá zájem. Petr dokonce rezignuje i na továrnu, nemá smysl se dít.

Ale kdo je za tohle všechno vinen? „*Blázen Cyril je vinen! Rodinné šílenství je vinno! A pak ještě kdosi třetí. Ne nadarmo se zjevil Neviditelný na prahu, když jsem poprvé vstupoval do Hajnova domu. Byla v tom jistá mystérie.*“⁶⁶ Petr si nepřipouští žádný podíl viny, on si již své viníky našel. Kruh rodinného šílenství se uzavírá. „*Pěťa nebyl převržen rodinným vozkou. Jeho neštěstí přišlo odjinud, zezadu, zákeřně... Neviditelný tu byl jen proto, aby se přičinil o výsledek, který očekával tajemný vozka, ale tento fantóm mohl učinit jen jedině – vzít rozum mé ženě. O mé dítě a o mé štěstí se postaral až ten třetí, inspirátor všeho zmaru, závistivý Prochazeč.*“⁶⁷ Petr si opravdu myslí, že strůjcem jeho nešťastného osudu je někdo, kdo mu záviděl. Někdo, kdo prostřednictvím Neviditelného všechno takto zinscenoval. Hlavní hrdina je přesvědčený, že si s ním osud zlomyslně pohrál. Měl by se zvednout, opustit všechno a vydat se dál, on má ale strach, nevěří, nemá naději. Věří, že vždy, když zvedne hlavu, osud ho srazí znovu a ještě hlouběji.

V den, kdy Petr Švajcar končí svůj román, tak mu i kalendář dává za vinu, vše co se stalo, může si na něm přečíst: „Každý je svého štěstí strůjcem!“ Ale to ne, to si Petr nenechá jen tak líbit. „*Obviňuje přímo a nekompromisně mne! Prý jsem sám zavinil svůj pád! Hoho! Hled'me! Jaká troufalost!*“⁶⁸ Ani to ho nepřesvědčí, nic ho nevyvede z omylu. Vždy bude obviňovat jen boha a své tři neviditelné. Zájem o život ale hlavní hrdina neztrácí a z boje jako Švajcar samozřejmě neuteče. Jediné, čeho se bojí, je dopsání svého příběhu. Bojí se, co bude potom. „*Ještě pořád škrtá mé pero, ještě pořád skřípe a zmítá se v křečích marného zármutku. Děsím se okamžiku, kdy*

⁶⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 397.

⁶⁷ TAMTÉŽ: s. 399.

⁶⁸ TAMTÉŽ s. 401.

*ztichne. Bude to již brzy, již hned, neboť můj román se definitivně končí – nastane ticho – neuslyším než hučení únavy a znění nervů v rozbouřené hlavě!*⁶⁹

Hlavní hrdina tedy na své pouti nedospěje k žádnému rozhřešení, nepřizná si ani malou vinu na tom, co se stalo. Zůstává hrdý, ale do jeho života vstupuje strach a beznaděj.

4.3. Kalvach

Cyklus sedmi povídek je nazván podle ústředního hrdiny díla, který prochází všemi příběhy. Postava Jana Kalvacha, drobného úředníka z období mezi dvěma válkami, se postupně objevuje ve všech povídkách. Tento povídkový cyklus nevznikl záměrně. Povídky vznikaly postupně po dobu šestnácti let. První povídka *Svatá noc* byla napsána v roce 1927 a poslední *Poutník v mlze* vznikla jen necelý měsíc před autorovou smrtí v roce 1943. Poslední povídka tohoto cyklu je vůbec posledním dokončeným dílem před Havlíčkovou smrtí. Jednotlivé povídky byly publikovány v rámci oddílu *Prodavač času*. Poprvé jako cyklický soubor byly povídky o Kalvachovi sestaveny Josefem Rumlerem a vydány roku 1976.

*„Kalvach není pojímán jako konstantní postava, ale proměňuje se v čase – stárne. Respektive postava Kalvacha je konstituována na napětí mezi její probíhající fyzickou a do určité míry psychickou změnou, jež je prezentována jako důsledek stárnutí, a některými konstantními rysy především její povahy. I ty jsou ale rozkrývány na pozadí plynoucího času, navíc Kalvachův charakter se mnohdy dokumentuje právě na tom, jak reflektuje vlastní stárnutí. Proces stárnutí je ve většině próz rovněž tematizován. Už jeho vnímání představuje pro Kalvacha trauma.“*⁷⁰

Žádným překvapením není ani to, že v Janu Kalvachovi shledáváme velmi zřetelné autobiografické prvky. *„Každá z těchto povídek má tak či onak látkový zdroj v autorově rodinném prostředí. S tím ovšem podstatným rozdílem, že Havlíčkův hrdina Kalvach má pouze vnější rysy autora a jeho rodiny. Úředník Kalvach je indiferent, úředník každým coulem, kdežto sám Havlíček postupně vyhraňoval svůj odpor k šosáctví. Viděl sebe sama, svůj kalvachovský osud z nadhledu, neztotožnil se s ním,*

⁶⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, s. 404.

⁷⁰ MLSOVÁ, Nella: *Člověk na rozhraní*, s. 81.

naopak. Avšak přesto využil i nevlastního životního materiálu v takové míře, že stojí za to si tento autentický zdroj zkonfrontovat s jeho uměleckým ztvárněním.⁷¹

Kalvachovské povídky se postupem času v Havlíčkově tvorbě množí. Až si ve svém černém notýsku, který je svědectvím nejzávažnějších myšlenek a námětů z posledních tvůrčích let, Havlíček poznamenal: „Dokončit Kalvacha!“ A jinde ještě lapidárněji: „Kalvacha zamordovat!“ Jeho jméno dokonce červeně podtrhl a navíc k němu připojil červený křížek, připsaný rovněž červenou tužkou.⁷² Je nám tedy jasné, že se rozhodně nebude jednat o optimistické vyličení života jednoho drobného úředníka.

4.3.1. Svatá noc

Tato povídka je ze samotných počátků Havlíčkovy tvorby. Vznikla roku 1927, kdy autorova oficiální spisovatelská dráha právě začínala. Na počátku svého tvůrčího období tedy stvořil postavu, která ho provázela celou jeho tvorbou téměř až do smrti.

Povídka Svatá noc nezačíná zrovna optimisticky. Hned v první větě se dozvídáme, že malý chlapec onemocněl, vzápětí zjišťujeme, že to asi nebude jen tak nějaká chřipka. S chlapcem je to velmi vážné. Zvláštní je, že autor pro svůj příběh zvolil tu nejmagičtější noc z celého roku, kterou je Štědrý večer.

Kalvach jde spát, aby si odpočinul a načerpal síly potřebné k péči o syna. Už od počátku se mu zdají divné sny. Nejprve, že ho jeho syn volá. V další části už to začíná být morbidnější. Rodina se ocitá na hřbitově. V rakvi je znetvořený Kalvachův bratr, který zemřel ještě před jeho narozením a k němu musí srovnat svého syna. Ten se však neustále hýbe. Tímto nám autor nejspíš ukazuje předzvěst něčeho hrozného. Je to zatím nejmorbidnější úsek, který jsem měla možnost v Havlíčkově tvorbě zaznamenat.

Kalvacha budí žena, musí jít pro lékaře, synovi se přitížilo. Na cestě potkává pastevece, který ho zavede k právě narozenému Bohovi. Prosí jeho otce o uzdravení svého syna. Ten mu říká, ať počká. Kalvach je naštvaný, křičí, je zoufalý. Proč Bůh trestá malé děti? „Tu se počal Kalvach děsně káti. Slova, která pronesl, se k němu vracela a působila mu neslýchaná muka. Strach o dítě ho přemohl. Přenáhlil se. Oni se však pomstí! Dá se to ještě nějak odčinit? Odprosit! Jediná pomoc – odprosit! Poklekl do závěje. Strojil se k drásavému pláči. Chtěl něco lhát, ale cítil, že jeho nitro je pouhou

⁷¹ RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček*, s. 29

⁷² TAMTÉŽ: s. 241.

tůní slz.“⁷³ Zde vidíme, že autor by pro své dítě udělal cokoli. Trpí, vykřikuje, ale chápe své chyby. Tento moment by se mohl označit za úplně nejemotivnější část příběhu a možná i celé knihy. Kalvach dostává radu, ať putuje za smrtí a přesvědčí ji. Nedá se to ale označit za rouhání? On tedy putuje, ale vidí všude hroby, pomníky, všude je cítit hniloba, vše je v rozkladu. Všichni, které potká, mlčí. Je to snad převlečená smrt? Nikomu nedůvěřuje, je mu líto sebe a hlavně dítěte, rozbřečí se.

Kalvacha oslepí parsek, probouzí se, švagrová mu sděluje smutnou informaci. „*Vaše dítě – vaše dítě právě zemřelo.*“⁷⁴ Autor nám zde předvedl výbornou mystifikaci, kdy si myslíme, že Kalvach jde pro lékaře a ono se mu to mezi tím jen zdá. Setkáváme se tedy se smrtí na samém počátku knihy a troufám si říct, že je to zatím nemoc a smrt nejvíce zarážející z celé Havlíčkovy tvorby.

4.3.2. Dobrodružství

Druhá povídka tohoto cyklu se nazývá Dobrodružství a vznikla roku 1929. Zde je patrné, že autor od nemoci a smrti upouští a příběh není tak drastický.

Kalvachova rodina se jde na výlet. Svítí slunce, je krásně. Jen Kalvachova žena Hela je trochu protivná, zlobí se, že ten výlet není pro malého chlapce a že už měli dávno odpočívat. Kalvach se tedy vydá na houby, poté bloudí. Vyleze z lesa, vidí auto a u něho muže. Z auta vyleze zajímavá dívka a pozve Kalvacha dovnitř, že ho odvezou. Ten začíná mít výčitky svědomí vůči Hele. Nechtějí ho pustit z auta. Dívka z auta si hodí klíč za nádraží a nechce Kalvacha pustit ven. Aby ho pustila, musí se nechat svést. „*Na něco důležitého bych zapomněla. Ničeho se nemusíte bát. Nejsem pohlavně nemocná.*“⁷⁵ Vypadá to, že nám zde autor ukazuje nemoc z jiné perspektivy. Nemoc, která se nedotýká nikoho z rodiny. Nemoc, která vlastně vůbec neexistuje. Tohle vyjádření má jen přimět hlavního hrdinu k něčemu, co je hrozně ponižující. Nejzajímavější na tom všem ale je, že dívka se má vdávat a takhle se na setkání rozdává mužům. Proč? Co ji k tomu vede? Spoustě čtenářům to může připadat hodně absurdní.

„Kalvachovi bylo, jako by byl celý život zaspal a teprve nyní se probudil. V hlavě mu hučelo. Byl to mlýn rozemílající všechny hodnoty, drtící všechny dosavadní

⁷³ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 24.

⁷⁴ TAMTÉŽ: s. 28.

⁷⁵ TAMTÉŽ: s. 41.

*jistoty.*⁷⁶ Zde je vidět, jak Kalvach podléhá cizí dívce. Ta si vysloveně řekne o líbání, on ji tedy líbá. Vůz zastaví, hlavní hrdina vystoupí a auto s dívkou odjíždí. On chvátá za svou ženou a synem. Ta mu vyčítá, že někde zaspal. Připadá si jako osedlaný. Nechápe, proč ho ta dívka tak chtěla.

Kalvach vidí auto, ve kterém byl s tou dívkou, které je krásná a štedrá milenka. Ví, že ji ztrácí navždy. Probouzí se v něm marná láska. Je pobledlý, loučí se se svou mladostí, připadá si osamělý. Na závěr celé povídky se ho žena ptá: „*Je ti něco?*“⁷⁷ V tomto momentě je absurdita celého příběhu. Hlavní hrdina se loučí se svým mládím dobrodružstvím s dívkou bez jména. Není nemocen fyzicky, ale trápí se psychicky.

4.3.3. Apríl

Další povídka má název Apríl a vznikla v roce 1933. Opět je spíš o snění a o tom, že mládí se nám stále více vzdaluje.

Je duben, aprílové počasí. Kalvach se svým přítelem vzpomíná na mládí. Na to, že jaro přináší mladistvé a nerozumné příhody. Jeho přítel s tím ale nesouhlasí a líčí mu historku, která je spjatá se zimou. Vydal se na hory, ještě na nádraží si připadal jako otec, bez kterého se rodina neobejde. Ve vlaku měl jako spolucestující dvě děvčata a tři pány, kteří byli proti němu dost mladí. Jedna z dívek se mu velmi líbila.

Jednou, když byl na lyžích, dojel tu dívku z vlaku. Bezstarostně si spolu povídali a on se cítil velmi mlád. Ukazoval jí okolí. Prožíval opojení tou dívkou. Ona přiznala, že má slabé srdce a on se o ni bál jako o milenkou. Opět nám autor nabízí alespoň malou ochutnávku nějaké nemoci. Věděl, že už ji nikdy neuvidí a tak ji alespoň políbil. Líbali se a on se cítil velmi mlád.

Tím se končí přítelova příhoda. Kalvach mu až závidí jeho dobrodružství. Přítel se smutně usměje a říká Kalvachovi: „*Všechno to bylo pravda. Jen to nebyla pravda, že jsme sešli z cesty, že jsem ji hladil po tváři a že jsme hovořili tak důvěrně. – Nepředělal jsem se, mládí jsem nedohonil. Bylo mezi námi těch patnáct let. Rozloučil jsem se s ní opravdu – nikdy na shledanou, a se smutkem – ale nelíbali jsme se. Ani jednou jsem ji nepolíbil.*“⁷⁸ Proč vyprávěl Kalvachův přítel nepravdivou příhodu? Nejspíš si chtěl při

⁷⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 43.

⁷⁷ TAMTÉŽ: s. 49.

⁷⁸ TAMTÉŽ: s. 66.

svém stárnutí dopřát alespoň malé povyražení, chtěl být mlád a nepřipouštět si, že se už tyhle chvíle nikdy nevrátí. Vysnil si něco, co už se mu nejspíš nikdy nesplní. V tom je ta absurdita příběhu a vlastně celého života. Nic už se nevrátí a mládí vůbec ne.

Příběh končí tím, že se na hlavu dvou přátel snáší sníh a to v dubnu, kdy už má být jaro a přitom je stále zima.

4.3.4. Amorek smrti

Povídka, která vznikla roku 1936, se nazývá Amorek smrti. Už svým názvem nás upozorňuje na to, že bude zase o poznání pesimističtější než předchozí dvě.

Kalvach je na dovolené se svou rodinou. Jeho dcerka se skamarádí s dcerou hostinského, u kterého jsou ubytovaní. Kalvachovi dokonce nechají Věrku spát s Květkou. Květkou ale další den onemocní, Věrka ji nesmí navštěvovat. Je to tak moc vážné, že Květkou odváží i do nemocnice. Je tu další závažná nemoc a autor ji znovu pokládá na bedra dítěte. Aby to nebylo málo, Květkou umírá. Kalvachovi to Věrce říkají na výletě, ta je nešťastná, že jí lhali. Tou hroznou nemocí byl záškrť, všichni hosté se od hostinského stěhují. Nakonec i Kalvachovi, kteří se nastěhovali k cihlářovi a Věrka zde má novou kamarádku Pavlítku.

Po třech dnech se koná smuteční obřad za Květušku. Věrka říká matce: „*Maminko, bojím se, v hospodě je schovaná smrtka s kosou, až se stmí, bude strašit po vsi. Podívá se k nám do oken.*“⁷⁹ Matka dítě konejší, že smrt je andělíček, který si Květkou odnesl. Ale je možné, že by dívka smrtku viděla a věděla, že přesedlá do jiné chalupy? Dokonce i Pavlítku vidí smrtku, jak sestupuje ze smutečního vozu a ztrácí se v poli. Druhý den ráno se rozstóná i Pavlítku a za dva dny umírá.

Teď už Kalvachovi nemají stání a mizí z tohoto hnízda zamořeného smrtelnou nemocí. Ve vlaku potkávají známé z Prahy. Věrka se spřátelí s jejich Otíkem a zapomíná na dvě neštěstí, která se v její blízkosti přihodila. Jenže on se rozstóná i Otík, rodiče Věrku ubezpečují, že on se uzdraví, že je očkovaný. Ale to už je i Kalvachovi divné. Jak je možné, že každého dítěte, se kterým se Věrka poslední dobou seznámila, se dotkla smrt? Odpověď mu poskytl lékař, ke kterému Věrku vzal. Věrka je totiž jedno z dětí, které je stvořené k tomu, aby roznášelo neštěstí. Je nosičkou bacilů, které

⁷⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 86.

způsobily smrt oběma vesnickým dívkám. Ona sama je očkováná a odolná vůči zákeřné chorobě, ale musí se také vyléčit a nevidat se s žádnými dětmi. Otík je už také mimo nebezpečí.

Doma to Kalvach vypráví Hele, ta je dojatá. Hlavně z toho, že dvěma dívkám se přátelství s jejich dcerou vymstilo. Kalvach říká: „*Je to zvláštní, do jakých podivných forem se halí smrt. Je to zvláštní, že právě my máme na svědomí – či nemáme: Řekni, máme či nemáme?*“⁸⁰ Hela je ale přesvědčená, že nemají. Pak se oba koukají na to, jak jejich „bezděčná vražednice“ spí.

Další příběh, z kterého až mrazí. Autor nám zde již podruhé představuje nemoc a smrt, která si bere děti. Je až k nevíře s jakou samozřejmostí celý příběh podává, jak přisoudí malé dívce roli vražednice.

4.3.5. Partie šachu

Pátou povídkou je příběh nazvaný Partie šachu z roku 1939. Zde se autor opět vrací k tématu stárnutí hlavního hrdiny. Je zde vidět, že sám Kalvach se v průběhu povídek vyvíjí a stárne jako sám autor.

Rodina je po nedělním obědu doma. Kalvach se synem hraje šachy. Hlavní hrdina vzpomíná, jak byl v mládí velmi dobrý šachista a jak často vyhrával. Příčinou šachového souboje mezi otcem a synem je Věrka. Minulý týden totiž otce s pomocí bratra porazila, ten si teď chce dokázat, že svého syna porazí. Cítí jakési rivalství a dokonce se bojí porážky. Uvědomuje si, že děti postupem času přerůstají rodiče, ale ve věcech rozumu chce být nad svým synem. Chce si dokázat, že to ještě není tak zlé. „*Vždyť přece bojovával s mistry, míval v šachovém světě jistou pozici, a tento zde je ještě hoch, mladíček naprosto neostřílený!*“⁸¹ Zde nám autor ukazuje jasně se projevující mužskou ješitnost, kdy si Kalvach nehodlá připustit, že by ho jeho syn mohl v něčem porazit.

Kalvach cítí, že prohrává, spoléhá se na to, že jeho syn bývá často zbrklý. Hlavní hrdina se rozčiluje, ztrácí další figurky. „*Kdyby se mi tak ještě tentokrát podařilo zremizovat – myslil si Kalvach v úzkostech.*“⁸² Zde už je jasné, že nevyhraje a snaží se

⁸⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 93.

⁸¹ TAMTÉŽ: s. 105.

⁸² TAMTÉŽ: s. 107.

alespoň o remízu, snaží se, aby úplně neztratil svou hrdost. Ví, že Karel začíná být silnější. Kalvach pokládá krále a tento souboj vzdává. Trpí, je mu jako by mu vzali to poslední, co mu zbylo. I Hela to na něm poznává a diví se mu, že svou porážku bere tak vážně. „*Stárnu a hloupnu, už nic nedovedu. Myslím, že už nikdy nebudu hrát šachy!*“⁸³ Hela to nechápe a odchází z pokoje. Kalvach vidí na šachovnici poraženého bílého krále.

V této povídce nám autor mistrně ukázal neumění stárnout a neumění přiznat porážku. Ukázal nám, jak absurdně se hlavní hrdina dokázal chovat, jak moc ho zlomila porážka od vlastního syna.

4.3.6. Poslední kolo

Předposlední povídka, která vznikla v roce 1941, se nazývá Poslední kolo. Řekla bych, že v mnohém navazuje na předchozí povídku. Zde se akorát proti otci staví Věrka.

Rodina se opět setkává u oběda a otec Kalvach se dozvídá, že jeho dcera má dostatečnou z dějepisu. Nerozčiluje se, jen chce, aby Věrka zabrala a opravila si to. Karel se diví, že chce otec po Věrce vyznamenání, vždyť přece v životě neuspěli vždycky jen premianti. Kalvach ale tvrdí, že ti to mají ve studiu jednodušší. Špatnou známku má Věrka proto, že si na ni zasedla učitelka. Ta si k ní jednou sedla na lavici, byla zpocená a Věrka se od ní odkláněla a přiznala, že je jí proti mysli, když sedí na její lavici.

Kalvach si usmyslí, že se jeho dcera s profesorkou usmíří, ta to ale nesplní, tak jí otec vyhrožuje, že nepojede na prázdniny. Zde vidíme, jak se rodiče nemohou smířit s názory svých dětí a nutí je do něčeho, co se jim přičí. Hlavní hrdina chce po manželce, aby zašla do školy, ta to ale odmítá, protože se Věrka poctivě učí. Kalvach dceru stále pronásleduje, jestli se učí. Věrka nemůže dělat skoro nic jiného. I Karel se za ni přimlouvá. „*Zas už mi chceš dávat nějaké rady? Usmrkanče! Čím jsem vlastně ve své rodině? Zdá se, že se na má slova už nedá.*“⁸⁴ Zde vidíme, jak otce naštvalo, když s ním jeho dítě nesouhlasí. Je to jasná ukázka toho, že i když něco dělá špatně, svou chybu neuzná.

⁸³HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 109.

⁸⁴TAMTÉŽ: s. 126.

Je tu konec roku a Věrka přináší domů vysvědčení. Je dobré, Kalvach je nadšený, podává dceři ruku, ale ta ji nepřijme. Začíná vzlykat. Kalvach se ptá proč, když teď už všechno vyhrála a může jet na tábor. Věrka křičí: „*Nechci žádné prázdniny, nepojedu do žádného tábora! Všechno jste mi zkazili! Už se na nic netěším. Kašlu na dobrou z dějepisu, na všechno kašlu. Nepojedu nikam, zůstanu doma!*“⁸⁵ Takhle to dopadá, když rodiče nutí děti do něčeho, s čím jejich děti nesouhlasí. Jediné, čeho tím Kalvach dosáhl, bylo ranění citů své dcery. U nikoho z rodiny nenachází pochopení. Věrka si stále stojí na svém, že zlepšit známku chtěli rodiče a ne ona. Prostě nikam nepojede. Když Kalvach vidí, že nemá nikde zastání, urazí se.

4.3.7. Poutník v mlze

Pod magickým číslem sedm se skrývá závěrečná povídka Poutník v mlze, která vznikla roku 1943 jen necelý měsíc před autorovou smrtí. V této povídce se dočkáme rozuzlení, uvidíme, jak to s Kalvachem dopadne. A jak znám Havlíčka, spokojený život to nejspíš nebude. Budeme očekávat, že hlavního hrdinu opět navštíví nemoc a smrt.

Kalvach ráno vstává a má závrať. Při cestě do práce se musí posadit na lavičku, je mu opravdu zle, vrací se tedy domů. Po třech dnech chce vstát, ale nejde to. Lékař tvrdí, že jsou to jen nervy. Že by autor znovu naložil se svým hrdinou jako s bláznem? V důsledku své nemoci odjíždí ke svým starým známým, k manželům Rajnerovým. Milena Rajnerová byla jeho dávná láska. Cestou vlakem bilancuje svůj život a dochází k závěru, že rezignoval na lásku a žil ve stereotypu. V Mileně spatřuje ideální bytost a stává se symbolem pro jeho mládí. „*A teď jede Kalvach k Rajnerovým, jede k Mileně, připadalo mu to, jako by jel vstříc vlastnímu jaru. Opravdu, bylo to jako jízda životem někam daleko zpátky...*“⁸⁶

Tak dlouho přemýšlí nad životem, že přejede stanici, to ale nemůže dopustit. Vyskakuje tedy z vlaku. To se mu stává osudným. „*Kalvach umřel v ambulančním voze na berounském nádraží, žily přejetých nohou jakžtakž obvázaný, v moři své prolité krve, v moři své prolité naděje, s hrdlem zajiklým voláním pozdě poznané lásky.*“⁸⁷ Tento obraz je však až na konci povídky, ještě předtím, než se dozvíme o Kalvachově smrti,

⁸⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 128.

⁸⁶ TAMTÉŽ: s. 146.

⁸⁷ TAMTÉŽ: s. 157.

jsme svědky jeho halucinací. Pokračuje ve své pouti. Ve vlaku se setkává se svým dvojníkem, připadá mu tu hrozně divné. Tento muž s ním jde i cestou k Rajnerovým a Kalvach ho stále nemůže dostihnout. Nakonec ho předběhne a dobíhá k verandě, nemůže se dostat dovnitř. „*Kalvach vstupuje do svého vlastního stínu, ze dvou je už zas jen jeden, jeden člověk, jeden muž jménem Jenda Kalvach, Jan Kalvach, a všechna zemská tíže, která ho opustila, opět na něho lehá, čas se stává znovu časem, bolest bolestí.*“⁸⁸ Takto tedy končí příběh i život úředníka Jana Kalvacha. Je jasné, že to, před čím uniká, ho stejně dostihne. Minulosti se totiž nedá zřít, nedá se jí uniknout. To je možná posláni, které nám chtěl autor touto knihou sdělit. Nebo mu smrt připadala jako jediné možné a vhodné zakončení příběhu.

⁸⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, s. 156.

5. Závěr

Ve své práci jsem se zabývala třemi knihami Jaroslava Havlíčka. Tyto knihy jsou spojeny stejným žánrem, a to psychologickou prózou. O všech třech se dá říci, že jsou historií života jedné osoby. Dva příběhy jsou románové, jeden povídkový, jenž je rozdělen do sedmi samostatných příběhů propojených jedním hlavním hrdinou. Přesto lze říci, že jsou to pro mě knihy celkem odlišné.

V Petrolejových lampách vidíme nezdolnou sílu jedné ženy, která se pere se svým osudem. Chce mít dítě a je pro to ochotná obětovat cokoli. Žije v manželství s nemocným mužem a je jasné, že dítě nikdy mít nebude, ale dokáže se s tím smířit a i po smrti manžela žít na svém statku dál a těšit se z maličností. Samotná nemoc se v příběhu nevyskytuje od samotného začátku, ale objevuje se a začíná se projevovat až zhruba v polovině knihy. Je viditelné, že se jí nemoc až tak nedotýká. Sice díky ní ztrácí možnost mít dítě, ale naději na život neztrácí nikdy.

Naopak v Neviditelném se setkáváme až s neuvěřitelným sobectvím a prospěchářstvím. Hlavní hrdina nemá soucit s ničím a s nikým. Jediné, co pro něj má význam, je jeho syn. Nemoc nikoho jiného se ho nedotýká tak moc jako nemoc jeho syna. Tato nemoc mu rázem bere všechno, bere mu veškerou naději a dokonce i majetek. Sám hlavní hrdina vypráví svůj příběh a nedokáže si představit, jak bude žít, až příběh dopíše. Nemoc se v tomto příběhu vyskytuje téměř od počátku. Ale na začátku se hlavního hrdiny vůbec nedotýká, protože jí trpí jen bláznivý strýček Cyril. Nedotýká se ho ani v momentě, kdy onemocní jeho žena. Ve chvíli, kdy se nemoc začne projevovat u jeho syna, se konečně i na hlavního hrdinu dostává a nemocí je zničen. Zde vidíme, že tato nemoc se hlavního hrdiny velmi hluboce dotýká a je stěžejním hybatelem celého příběhu.

V povídkovém cyklu Kalvach je ale všechno jinak, zde se mísí nemoc a smrt ve všech podobách. Poprvé nemoc zabíjí syna hlavního hrdiny, podruhé je přenašečkou nemoci jeho dcera. Mezi tím vším se hrdina neumí vypořádat s tím, že stárne a s tím, že někdo může mít jiné názory než on. Nemoc se zkrátka prolíná celým životem hlavního hrdiny a velmi těsně se ho dotýká už od první povídky. A jako jediný hlavní hrdina na konci knihy umírá. Možná je to tím, že chtěl utíkat před minulostí, ale možná i tím, že Havlíčka provázela celou jeho spisovatelskou kariérou a ten chtěl proto jeho životní pouť ukončit smrtí.

Ve všech třech příbězích ale přicházela smrt po určitých problémech některého z hrdinů s nervy. Hejtman Malina byl bláznivý v důsledku pohlavní choroby. Soňa zdělila rodinné prokletí na základě traumatu. A v poslední kalvachovské povídce se dozvídáme, že příčinou závratí jsou nervy a ty možná donutily Kalvacha vyskočit z vlaku.

Ať je to tak či onak. Havlíček je mistrem ve svém oboru a dokáže zobrazit nemoci a psychologické pochody všech hrdinů velmi poutavě a autenticky.

6. Použitá literatura

PRIMÁRNÍ LITERATURA

- HAVLÍČEK, Jaroslav: *Petrolejové lampy*, Odeon: Praha, 1983.
- HAVLÍČEK, Jaroslav: *Neviditelný*, Československý spisovatel: Praha 1966.
- HAVLÍČEK, Jaroslav: *Kalvach*, Kruh: Hradec Králové, 1976.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

- DVOŘÁK, Jan: *Hlavní téma: psychologická próza*, GAUDEAMUS: Hradec Králové, 1994.
- FULKA, Josef: *Fascinace neviditelností. Studie k interpretační rozmanitosti díla Jaroslava Havlíčka*, TOGGA: Praha, 2009.
- GLAZAROVÁ, Jarmila: *Před dvaceti léty*, Plamen, 1963, č. 4.
- GLAZAROVÁ, Jarmila: *Vzpomínka na Jaroslava Havlíčka*. Literární noviny, 1953, č. 15.
- JELÍNEK, Antonín: *Tři glosy o české próze*. Literární noviny, 1957, č. 25.
- KLIMENT, Alexandr: *Pelech neviditelného aneb Marnost je vznešená*. Literární noviny, 1966, č. 6.
- MLSOVÁ, Nella: *Člověk na rozhraní*, GAUDEAMUS: Hradec Králové, 2005.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Dějiny české literatury IV*, VICTORIA PUBLISHING a. s.: Praha, 1995.

- PETŘÍČEK, Miroslav: *Významné prozaické dílo*. Literární noviny, 1963, č. 14
- RUMLER, Josef: *Epik Jaroslav Havlíček, Československý spisovatel*: Praha, 1973
- RUMLER, Josef: *Po jubileu*. Literární noviny, 1966, č. 7.